

ALICJA GRZEŚKOWIAK*

OCHRONA ŻYCIA W NAUCZANIU JANA PAWŁA II

1. Ochrona życia misją św. Jana Pawła II

Ochrona życia stanowiła jeden z kluczowych tematów w nauczaniu papieża Jana Pawła II. Stała się ona misją św. Jana Pawła II, wypełnianą przez cały czas pontyfikatu. O ochronie życia papież mówił już w czwartym dniu od wyboru¹, a w 1980 r. w tym kontekście zapewnił: „Nie ustanę nigdy w wypełnianiu tej misji, którą uważam za niecierpiącą zwłoki”². Wiele lat później wyjaśniał, że „przez wszystkie lata pasterskiej służby Kościołowi uważałem zawsze, że moja misja nakazuje mi poświęcać wiele uwagi obronie praw człowieka, a to ze względu na ich ścisły związek z dwiema podstawowymi wartościami chrześcijańskiej moralności: godnością osoby i pokojem. [...] Dlatego wielokrotnie powracałem do pierwszego i najbardziej podstawowego prawa człowieka jakim jest prawo do życia”³.

Za św. Piotrem powiedział papież, że w sprawie obrony życia „nastawał w porę i nie w porę”⁴. Mówił, że „możni tego świata często wprost źle

---

* Dr hab., prof. Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy.

¹ Giovanni Paolo II, *Al corpo diplomatico*. 20.10.1978, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1978/documents/hf_jp-ii_spe_19781020_corpo-diplomatico.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

² Jan Paweł II, *Rok działalności Stolicy Apostolskiej. Przemówienie do Kolegium Kardynalskiego*. 22.12.1980, [w:] *Nauczanie papieskie*, t. 3, cz. 2, Warszawa 1988, s. 881.

³ Jan Paweł II, *Misją Papieża jest obrona praw człowieka. Z okazji uroczystości nadania doktoratu „honoris causa” Uniwersytetu „La Sapienza”*. 17.05.2003, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 24(2003), nr 10, s. 34-35.

⁴ Jan Paweł II, *Życie jest darem i trzeba go bronić. Przemówienie do członków korpusu dyplomatycznego*. 19.05.2000, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 21(2000), nr 7/8, s. 16-17.

patrzą na papieża także przez kwestie przynależne do zasad moralnych. Żądają wolnego dostępu np. do aborcji. [...] Papież tego nie może uczynić, ponieważ jego zadaniem, powierzonym przez Boga to – bronić osobę ludzką, jej godność, prawa fundamentalne, między którymi zasadniczym jest prawo do życia”⁵.

Ostatnie słowa Jana Pawła II na temat ochrony życia zawarte są w przesłaniu skierowanym do członków Papieskiej Akademii Życia w dniu 19 lutego 2005 r.⁶

Jan Paweł II obronie życia poświęcił wiele wypowiedzi i działań. Ich ukoronowaniem była Encyklika *Evangelium vitae* o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego z 1995 r.⁷, uznana za „najjaśniejszy, najbardziej płomienny i zdecydowany dokument pontyfikatu”⁸. Na jej podstawie uznano, że Jan Paweł II bronił prawa do życia w sposób nieznanany żadnej innej kulturze czy to laickiej czy religijnej⁹.

Treść, forma, częstotliwość wypowiedzi Jana Pawła II na temat ochrony życia i tematyczna kompleksowość nauczania papieskiego uzasadniona była nie tylko najwyższą wartością życia ludzkiego, ale także intensyfikacją zamachów na życie człowieka¹⁰. Już w 1978 r., Jan Paweł II w przesłaniu do Sekretarza Generalnego ONZ zwracał uwagę na bezkarność naruszania fundamentalnego prawa do narodzenia i do życia¹¹. Na początku XXI w. Jan Paweł II konstatował: „Przeżyłem osiemdziesiąt lat w stuleciu, w którym zamachy na życie osiągnęły nieznanne przedtem

⁵ *Un'intervista concessa dal Giovanni Paolo II al giornalista Jas Gawronski e pubblicata dal quotidiano „La Stampa”*. 2.11.1993, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1993/november/documents/hf_jp-ii_spe_19931102_intervista.pdf [dostęp: 29.06.2017 r.].

⁶ Jan Paweł II, *W obronie życia i zdrowia każdej osoby ludzkiej. Przesłanie do członków Papieskiej Akademii „Pro Vita”*. 19.02.2005, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 6, s. 34-36; problem ochrony życia podniósł także w: *Wyzwania stojące przed ludzkością: życie, chleb, pokój i wolność. Przemówienie do korpusu dyplomatycznego*. 10.01.2005, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 3, s. 21-24.

⁷ Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae” Ojca Świętego do Biskupów, do kapłanów i diaconów, do zakonników i zakonnice, do katolików świeckich oraz do wszystkich ludzi dobrej woli o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego*. 25.05.1995, Watykan 1995.

⁸ G. Weigel, *Świadek nadziei*, Kraków 2000, s. 966.

⁹ L. Negri, *L'insegnamento di Giovanni Paolo II*, Milano 2005, s. 86.

¹⁰ Jan Paweł II, *List „Il recente consistorio” Ojca Świętego Jana Pawła II do wszystkich braci w biskupstwie w sprawie zagrożenia życia ludzkiego*. 19.05.1991, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/il_recente.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

¹¹ Giovanni Paolo II, *Messaggio al Segretario Generale delle Nazioni Unite*. 2.12.1978, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1978/documents/hf_jp-ii_let_19781202_waldheim.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

rozmiary”¹². Mówił: „Dzisiaj żyjemy niestety w społeczeństwie, w którym często dominuje kultura aborcyjna, prowadząca do pogwałcenia podstawowego prawa do życia istoty poczętej, a zarazem szczególna wizja autonomii człowieka, wyrażająca się w żądaniu prawa do eutanazji, jako drogi samowyzwolenia z sytuacji, która z jakiegoś powodu stała się trudna do zniesienia”. Wskazując na wzrost liczby i rodzajów zamachów na życie ludzkie, które nabrały już charakteru globalnego, prowadził nauczanie o ochronie życia na tle analizy współczesnej sytuacji, co stanowiło „niejako egzystencjalny punkt wyjścia do zaprezentowania nauczania Kościoła”¹³. To ona wyznaczyła Janowi Pawłowi II ramy zadania moralnego – misji obrony życia w duchu interpretacji religijnej dokonywanej w świetle Ewangelii, bowiem nauczanie św. Jana Pawła II o obronie życia jest głoszeniem Ewangelii życia.

Ojciec Święty potwierdził, że „Magisterium Kościoła nasiliło swoje wystąpienia w obronie świętości i nienaruszalności życia ludzkiego wobec „stopniowego zacierania się w sumieniach i społeczeństwie świadomości, że odebranie życia [...] ludzkiej istocie, zwłaszcza na początku i na końcu jej egzystencji, jest absolutnym i ciężkim wykroczeniem moralnym”¹⁴. Dlatego też, papież Jan Paweł II, w *Evangelium vitae*, odwołując się do formuły znajdującej się w *Konstytucji dogmatycznej o Kościele*, w której potwierdza się nieomyślność Magisterium zwyczajnego i powszechnego, „mocą Chrystusowej władzy udzielonej Piotrowi i jego Następcom w łączności z Biskupami Kościoła Katolickiego”, potwierdził absolutną zasadę moralną, że „bezpośrednie i umyślne zabójstwo niewinnej istoty ludzkiej jest zawsze aktem głęboko niemoralnym”¹⁵. Papież pisze w *Evangelium vitae*, że „absolutna nienaruszalność niewinnego życia ludzkiego jest prawdą moralną bezpośrednio wynikającą z nauczania Pisma Świętego, niezmiennie uznawaną przez Tradycję Kościoła i jednomyślnie głoszona przez jego

---

¹² Jan Paweł II, *Życie jest darem i trzeba go bronić. Przemówienie do członków korpusu dyplomatycznego*. 19.05.2000, 2, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/cd_19052000.html [dostęp: 28.06.2017 r.].

¹³ J. Nagórny, *Między „kulturą śmierci” a „kulturą życia” – wyzwania współczesności* [w:] T. Styczeń, J. Nagórny (red.), *Jan Paweł II. Evangelium vitae. Tekst i komentarze*, Lublin 1997, s. 140.

¹⁴ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 57.

¹⁵ Jan Paweł II, tamże; zob. S. Nagy, *Problem stopnia teologicznej pewności nauki encykliki „Evangelium vitae”*, [w:] T. Styczeń, J. Nagórny (red.), *Jan Paweł II. Evangelium vitae*, s. 237 i nast.; D. Clancy, *Il valore assoluto e relativo della vita umana*, [w:] R. Lucas Lucas, E. Sgreccia (red.), *Commento interdisciplinare alla „Evangelium vitae”*, Città del Vaticano 1997, s. 387.

Magisterium”¹⁶. Znamienne dla nauczania Jana Pawła II o ochronie życia jest wskazywanie, zarówno w sensie ogólnym, jak i przede wszystkim w kontekście aborcji – obejmującej także zapłodnienie *in vitro* i eksperymenty medyczne na dziecku poczętym oraz eutanazji – że przykazanie „nie zabijaj”, a więc i tej treści norma moralna ma wartość absolutną w odniesieniu do osoby niewinnej. W nauczaniu dotyczącym ochrony życia Ojciec Święty najwięcej uwagi poświęcił dwóm postaciom zabójstwa niewinnego człowieka – aborcji i eutanazji, gdyż to one współcześnie znajdują w wielu społecznościach państwowych i ich ustawodawstwie zamiast potępienia – wręcz aprobatę.

Kardynał J. Ratzinger podkreślał, że Jan Paweł II potwierdził tymi słowami to, co Pismo Św., Tradycja i Nauczanie stanowiło – to, co jest zapisane w sercu każdego człowieka¹⁷. Wskazał także, że Jan Paweł II doprecyzował przykazanie „nie zabijaj”, przez wskazanie, że zabójstwo jest niemoralne, gdy jest dobrowolne – czyli jest aktem wolnej woli (jest wówczas czynem zawinionym) oraz umyślne – czyli bezpośrednio skierowane na zabicie człowieka, a ponadto przedmiotem czynu jest człowiek niewinny. Wówczas przykazanie ma walor absolutny, bez wyjątków¹⁸.

2. Ochrona życia w świetle argumentów teologicznych i praw człowieka

Ochrona życia w nauczaniu Jana Pawła II jest rozważana głównie na płaszczyźnie teologicznej i praw człowieka – przede wszystkim prawa do życia. Odniesienie do tych dwóch źródeł daje podstawy do traktowania eutanazji i aborcji jako ciężkiego naruszenia przykazania Boskiego „nie zabijaj”, ale i przyrodzonego prawa człowieka do życia”¹⁹. W odniesieniu do aborcji Ojciec Święty wyraźnie konstataował, że „racje przeciwko aborcji nie są tylko oparte na wierze, ale także na zasadach porządku naturalnego, włączając w to prawdziwe racje praw ludzkich i sprawiedliwości

¹⁶ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 57.

¹⁷ J. Ratzinger, *Non uccidere*, [w:] *Evangelium vitae di Sua Santità Giovanni Paolo II. Enciclica e commenti*, Città del Vaticano 1995, s. 155.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Giovanni Paolo II, *Recita del Regina Coeli*, 10.05.1981, 3, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1981/documents/hf_jp-ii_reg_19810510.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

społecznej”²⁰. „Każdy, kto niszczy życie ludzkie w łonie matki [...] nie tylko narusza świętość życia [...] przeciwstawiając się tym samym Bogu, ale również występuje przeciwko społeczeństwu, podważając szacunek dla życia ludzkiego w ogóle”²¹.

Nauczanie św. Jana Pawła II o ochronie życia, mające głębokie uzasadnienie teologiczne ma u podstaw szczególny związek człowieka z Bogiem. Życie człowieka pochodzi od Boga i jest Jego darem. Jan Paweł II, przemawiając w 2005 r. do korpusu dyplomatycznego i wskazując na konieczność obrony życia przypominał, że „Życie jest pierwszym darem, jakim obdarzył nas Bóg i pierwszym bogactwem, jakim może cieszyć się człowiek”²². W *Evangelium vitae*, określając wartość życia ludzkiego, podkreślał, że ma ono „charakter święty i nienaruszalny, w którym odzwierciedla się nienaruszalność samego Stwórcy”²³. Do chorych kierował słowa: „Niezależnie od tego jakie są nasze ułomności czy ograniczenia – fizyczne, emocjonalne – czy duchowe, życie każdego człowieka jest jedyne, ma swój początek i koniec w momencie, który wybierze Bóg, a nie człowiek”²⁴. Dlatego to Bóg jest jedynym Panem tego życia: człowiek nie może nim rozporządzać²⁵. Tak więc „żaden człowiek nie może [...] samowolnie decydować o tym, czy ma żyć, czy umrzeć”²⁶.

Jan Paweł II, w nawiązaniu do teologicznych rozważań o relacjach Boga z człowiekiem, wskazał: „dając człowiekowi życie Bóg żąda, by człowiek to życie kochał, szanował i rozwijał”²⁷, wyjaśniając, że „to z prawdy o świętości życia wynika zasada jego nienaruszalności wpisana [...] w serce człowieka, w jego sumienie”²⁸. W *Dekalogu* wyrazem tej prawdy jest przykazanie „nie zabijaj”. Wynika z niego absolutny zakaz zabijania

²⁰ Giovanni Paolo II, *Ai presuli della Conferenza Episcopale d'Irlanda in visita „Ad limina Apostolorum”*. 26.09.1992, 7, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1992/sepember/documents/hf_jp-ii_spe_19920926_irlanda-ad-limina.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

²¹ Jan Paweł II, *Kiedy Bóg daje życie, daje je na zawsze. Msza św. dla rodzin na lotnisku La-hung (CEBU)*. 19.02.1981, [w:] *Nauczanie papieskie*, t. 4, cz. 1, s. 200.

²² Jan Paweł II, *Wyzwania stojące przed ludzkością*, s. 21-24.

²³ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 53.

²⁴ Giovanni Paolo II, *Discorso agli ammalati e agli handicapati riuniti nel „Queen Elizabeth II Jubilee Sports Centre”, Brisbane*. 25.11.1986, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1986/november/documents/hf_jp-ii_spe_19861125_malati-brisbane-australia.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

²⁵ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 39.

²⁶ Tamże, 47.

²⁷ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 52.

²⁸ Tamże, 40.

człowieka, co równocześnie pośrednio zobowiązuje także „do przyjęcia postawy absolutnego szacunku dla życia, prowadząc do jego ochrony”²⁹. Zakaz ten afirmuje więc „prawo każdego człowieka do życia: od pierwszej chwili poczęcia do naturalnej śmierci”³⁰. Norma „nie zabijaj” obowiązuje wszystkich i „nie ma żadnego znaczenia czy ktoś jest władcą świata, czy ostatnim „nędzarzem” na tej ziemi”³¹. Ma moc uniwersalną, obowiązuje każdego, zawsze i w każdej okoliczności, zabraniając określonego działania *semper et pro semper*³². Słowa „nie zabijaj” nie mogą być „pogrzebane w książkach historii i w archiwach – mają one wielką aktualność”³³.

3. Przyrodzona godność człowieka od poczęcia podstawą prawa do życia

Jan Paweł II powinnośc szacunku dla życia ludzkiego, a tym samym konieczność jego ochrony, wiąże z godnością przyrodzoną każdemu człowiekowi. Stwierdza nawet: „w służbie Kościoła Powszechnego mia-łem możliwość częstego wspomnienia w aktach mojego magisterium absolutną godność osoby ludzkiej od poczęcia”³⁴. Godność ta jest nie-naruszalna, co jest konsekwencją tego, że człowiek został stworzony na obraz i podobieństwo Boga³⁵. Mówił: „Człowiek jest ośrodkiem i zwięń-

²⁹ Tamże, 54.

³⁰ Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona podczas mszy św. na lotnisku wojskowym w Radomiu*. 4.04.1991, 3, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/15radom_04061991.html [dostęp: 28.06.2017 r.].

³¹ Jan Paweł II, *Veritatis splendor*, 96, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/veritatis_1.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

³² Jan Paweł II, *Veritatis splendor*, 52.

³³ Giovanni Paolo II, *Omelia. Celebrazione della parola con i fedeli di Münster*. 1.05.1987, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/homilies/1987/documents/hf_jp-ii_hom_19870501_fedeli-munster.html [dostęp: 29.06.2017 r.].

³⁴ Giovanni Paolo II, *Discorso del Santo Padre in risposta agli auguri del Corpo Diplomatico acreditato presso la Santa Sede*. 10.01.1998, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1998/january/documents/hf_jp-ii_spe_10011998_diplomatic-corps.html [dostęp: 16.01.2017 r.]; zob. Z. Grocholewski, *L'humanisme de Jean Paul II. Premices d'une philosophie du droit*, [w:] J.B. d'Onorio (red.), *Jean Paul II et l'ethique politique*, Paris 1991, s. 31.

³⁵ Jan Paweł II, *Transcendentne podstawy godności i praw człowieka. Przemówienie do korpusu dyplomatycznego*. 9.01.1989, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 10(1989), nr 1/2, s. 11-12; P. Oliva, *La tutela giuridica del Fanciullo nella comunità ecclesiale e famigliare. Il Magistero di Giovanni Paolo II*, Roma 2003, s. 60.

czeniem wszystkiego, co istnieje na ziemi: żadna inna widzialna istota nie ma równej mu godności³⁶. Godność osobowa jest stałą wartością każdego człowieka, wartością mu przyrodzoną, jest wpisana w bytową i konstytutywną strukturę ludzkiej istoty, „istnieje w niej w każdym momencie życia, od pierwszej chwili poczęcia, aż do naturalnej śmierci”³⁷. Podkreślał, że godność osoby ludzkiej nie jest wynikiem jej obecnych lub przyszłych działań, ani też tego czym może ona się stać³⁸. Jeżeli więc przyjmuje się, że godność osobowa jest posiadaniem nienaruszalnym każdej istoty ludzkiej, nie można mieć wątpliwości, że ta godność osobowa ma swój pierwotny i fundamentalny wyraz w nienaruszalności ludzkiego życia³⁹.

Z godności osobowej wynikają prawa człowieka. Uzasadnia je właśnie przyrodzona godność osoby⁴⁰. Prawa te – jak wyjaśnia Jan Paweł II – są (tak jak godność) prawami nienaruszalnymi, niezbywalnymi⁴¹. Są to także prawa uniwersalne, bowiem ich źródłem jest godność osobowa wszystkich ludzi⁴². Nawiązując wyraźnie do ochrony życia, Ojciec Święty wskazywał, że godność osobowa może być obroniona tylko wtedy, gdy osoba uważana jest za nienaruszalną od poczęcia do naturalnej śmierci⁴³.

---

³⁶ Jan Paweł II, *Nietykalność życia każdej istoty ludzkiej. Przesłanie Jana Pawła II do XXIII Krajowego Kongresu Stowarzyszenia Włoskich Lekarzy Katolickich*. 9.11.2004, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 2, s. 37-38.

³⁷ Tamże, 3.

³⁸ Jan Paweł II, *Etyczne problemy genetyki. Do uczestników sympozjum zorganizowanego przez Papieską Akademię Nauk*, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 15(1994), nr 2, s. 37-38.

³⁹ *Address of the Holy Father to the New Ambassador of Austria to the Holy See*. 13.02.2001, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2001/february/documents/hf_jp-ii_spe_20010213_austria-ambassador.html [dostęp: 29.06.2017 r.].

⁴⁰ Jean Paul II, *A l'Audience general (1984)*, [w:] G. Filibeck, *Les droits de l'homme dans l'enseignement de l'Eglise: de Jean XXIII à Jean-Paul II*, Cité du Vatican 1992, s. 51; zob. W. Ćwil, *Godność osoby ludzkiej źródłem praw człowieka w świetle nauczania Jana Pawła II*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2010, t. 13, s. 227-241; A. Rauscher, *Jan Paweł II o prawach człowieka*, „Ethos” 1993, nr 21/22, s. 71.

⁴¹ Jan Paweł II, *Misją papieża jest obrona praw człowieka*, s. 33-35.

⁴² Jan Paweł II, *Poszanowanie praw człowieka częścią integralną każdej kultury. Do uczestników I Światowego Kongresu poświęconego Duszpasterstwu Praw Człowieka*. 4.07.1998, 2, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 19(1998), nr 12, s. 28.

⁴³ Giovanni Paolo II, *Incontro con la comunità universitaria svedese, Upsala*. 9.06.1989, 5, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1989/june/documents/hf_jp-ii_spe_19890609_univ-upsala.html [dostęp: 16.06 2017 r.].

4. Prawo do życia od poczęcia do naturalnej śmierci prawem naturalnym

Jan Paweł II misję obrony życia prowadził zatem także w perspektywie praw człowieka. Podkreślał, że prawo do życia „nie jest tylko kwestią światopoglądu, nie jest tylko prawem religijnym, ale jest prawem człowieka. Najbardziej podstawowym prawem człowieka”⁴⁴ – każdego człowieka, a więc wierzącego i niewierzącego. W ten sposób chciał z pewnością z nauczaniem o ochronie życia dotrzeć także do współczesnych demokratycznych społeczności, budujących wspólnoty państwowe oparte na prawach człowieka.

Nauczanie o ochronie życia w aspekcie praw człowieka, Jan Paweł II wyjaśniał mówiąc: „Pełniąc posługę Następcy Piotra, czułem się zobowiązany położyć szczególny nacisk na pewne prawa, które choć teoretycznie uznane – bywają często lekceważone w prawodawstwie [...], dlatego też, wielokrotnie powracałem do pierwszego i najbardziej podstawowego prawa człowieka, jakim jest prawo do życia”⁴⁵ – prawo, które jest podstawą wszystkich innych praw⁴⁶.

Prawo do życia od poczęcia do śmierci dla św. Jana Pawła II było nie tylko prawem najbardziej podstawowym, ale również prawem najistotniejszym, „zawsze uznawanym za korzeń i źródło każdego innego prawa”⁴⁷. Tłumaczył (zwłaszcza ze świadomością nasiloną współcześnie legalizacji zamachów na życie człowieka u jego początków i u kresu), że prawo do życia ma w takiej samej mierze każda osoba ludzka w każdej fazie swojego życia, gdyż oparte jest ono na naturze człowieka i przyrodzonej mu godności⁴⁸. Stąd prawo do życia zachowuje „swoją moc w każdym miejscu i w każdym społeczeństwie, dzisiaj i zawsze”⁴⁹. Jest to prawo

⁴⁴ Jan Paweł II, *Homilia w sanktuarium św. Józefa, Kalisz*. 4.06.1997, 2, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/kalisz_04061997.html [dostęp: 28.06.2017 r.].

⁴⁵ Jan Paweł II, *Misję Papieża jest obrona praw człowieka*, 5, s. 33.

⁴⁶ Jan Paweł II, *Encyklika „Christifideles Laici”*, 38.

⁴⁷ Jan Paweł II, *Medycyna na służbie człowieka. Do uczestników XV Międzynarodowego Kongresu Lekarzy Katolickich*. 3.10.1982, [w:] *Nauczanie papieskie*, t. 5, cz. 2, s. 492.

⁴⁸ Jan Paweł II, *Chrześcijańskie powołanie Włoch i Europy. Do włoskich parlamentarzystów*. 14.11.2002, 3, 4, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 24(2003), nr 2, s. 36.

⁴⁹ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone do uczestników międzynarodowego sympozjum na temat „Evangelium vitae a prawo”*. 24.05.1996, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/prawa_istoty_24051996.html [dostęp: 28.06.2017 r.].

naturalne, pierwotne, immanentne człowiekowi, prawo wcześniejsze od jakiegokolwiek prawa stanowionego. Prawo pozytywne państwa go nie tworzy, ale powinno uznać⁵⁰. Nikt, w tym także władza publiczna, nie ma zatem uprawnień do dysponowania prawem do życia – nie wynika ono bowiem z prawa stanowionego⁵¹, ale jest prawem przyrodzonym, naturalnym, gwarantującym ochronę prawa do życia⁵². Jest oczywiste, że prawo stanowione nie może pozostawać w sprzeczności z prawem naturalnym⁵³, nie może „iść <<przeciw>> prawu naturalnemu”⁵⁴.

Nawiązując do koncepcji państwa jako dobra wspólnego wszystkich tworzących go ludzi, ze stanowczością podkreślał, że „Nie można budować wspólnego dobra, jeśli się nie uznaje i nie chroni prawa do życia”⁵⁵. Wskazywał: „Podstawowym zadaniem państwa jako dobra wspólnego jest chronić życie człowieka i umacniać jego prawa”⁵⁶. Każdy, bowiem człowiek ma prawo oczekiwać absolutnego poszanowania życia, jako swojego podstawowego dobra⁵⁷. Na państwie spoczywa powinność uchwalenia prawa, służącego ochronie życia ludzkiego⁵⁸. Instytucjonalna ochrona prawa do życia jest domeną państwa – to ono powinno wprowadzić system prawnej ochrony życia⁵⁹.

⁵⁰ Giovanni Paolo II, *Ai partecipanti al Simposio promosso dalla Congregazione per la Dottrina della Fede su „I cattolici e la società pluralista”*. 12.11.1994, 3, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1994/november/documents/hf_jp-ii_spe_19941112_dottrina-fede.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

⁵¹ V. De Paolis, *La protezione penale del diritto alla vita*, [w:] R. Lucas Lucas, E. Sgreccia (red.), *Commento interdisciplinare alla „Evangelium vitae”*, Città del Vaticano 1997, s. 502.

⁵² W. Waldstein, *Natural law and the defence of life in Evangelium vitae*, [w:] J. de Dios Vial Correa, E. Sgreccia (red.), *Evangelium Vitae, Five Years of confrontation with the society*, Città del Vaticano 2001, s. 230 i nast.

⁵³ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 138-139.

⁵⁴ Jan Paweł II, *W ofiarnej służbie człowiekowi i społeczeństwu. Msza św. z okazji Jubileuszu Parlamentarzyistów i Polityków*. 5.11.2001, 4, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 22(2001), nr 1, s. 26.

⁵⁵ *Przemówienie Jana Pawła II do uczestników III Pielgrzymki Rodziny Radia Maryja do Rzymu*. 18.04.1996, [w:] *Głosmy Ewangelię życia*, Warszawa 1997, s. 20.

⁵⁶ Jan Paweł II, *Wyzwania stojące przed ludzkością: życie, chleb, pokój i wolność. Przemówienie do korpusu dyplomatycznego*. 10.01.2005, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 3, s. 21-24.

⁵⁷ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 2.

⁵⁸ Giovanni Paolo II, *Angelus*. 2.02.2003, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/2003/documents/hf_jp-ii_ang_20030202.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

⁵⁹ Zob. A. Grześkowiak, *Gli aspetti giuridici nell'elaborazione delle leggi nella società pluralistica per il diritto alla vita*, [w:] E. Sgreccia, J. de Dios Vial Correa, A. Rodríguez Luño (red.), *Pontificia accademia per la vita. La dignità della procreazione umana e le tecnologie riproduttive*.

5. Strategia działań w obronie życia

Jan Paweł II na początku pontyfikatu (już w 1979 r.) zarysował ogólną strategię działań w ochronie życia. Znalazła ona później rozwinięcie w encyklice *Evangelium vitae*. Według papieskiej koncepcji strategia ta polegać powinna przede wszystkim „na akcji, inteligentnej i ustawicznej, uwrażliwiania sumień w odniesieniu do nietykalności życia ludzkiego we wszystkich jego stadiach, w taki sposób, aby prawo do niego było skutecznie uznane w obyczajach i w prawach, jako zasadnicza wartość wszelkiego współżycia”⁶⁰. Taką strategię realizował także Ojciec Święty swoim nauczaniem.

W *Evangelium vitae* Jan Paweł II – ponawiając apel o powszechną mobilizację sumień i wspólny wysiłek etyczny, po to, by wprowadzić w czyn wielką strategię obrony życia⁶¹ – sformułował konkretne zadania konieczne dla zapewnienia kompleksowej jego ochrony. Ojciec Święty wyraźnie wiązał ochronę życia z zadaniem akcentowania wartości i nienaruszalności życia człowieka oraz z formacją sumienia, z którą ścisły związek ma praca wychowawcza, która m.in. kształtuje w człowieku „coraz większy szacunek dla życia”⁶². Nawoływał więc do działań nakierowanych na wychowanie w duchu szacunku dla życia człowieka od poczęcia do śmierci. Wychowanie to skierowane powinno być do wszystkich, ale przede wszystkim do młodych, do kobiet i mężczyzn, do małżonków, obejmując m.in. ich formację do odpowiedzialnego rodzicielstwa.

Ważnym wątkiem w nauczaniu Jana Pawła II mieszczącym się w tym zadaniu jest wskazanie na konieczność zajęcia określonej postawy wobec życia. Winna być ona postugą miłości świadczoną w obronie życia, jej wyrazem powinna być troska o człowieka, zwłaszcza „ubogiego, samotnego, potrzebującego, także o nienarodzone dziecko albo starca dotkniętego przez cierpienie lub bliskiego śmierci”⁶³. Postuga ta objąć powinna również opiekę nad matkami, szczególnie samotnymi.

Aspetti antropologici ed etici: atti della decima Assemblea generale della Pontificia accademia per la vita, Città del Vaticano. 20-22 febbraio 2004, Città del Vaticano 2005, s. 192 i nast.

⁶⁰ Jan Paweł II, *Życie odniesie zwycięstwo nad śmiercią. Do uczestników Kongresu Europejskiego Ruchów dla Obrony Życia. 26.02.1979*, [w:] E. Weron, A. Jaroch (red.), *Nauczanie papieskie*, t. 2, cz. 1, Poznań 1990, s. 192; Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 96.

⁶¹ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 95.

⁶² Tamże, 97.

⁶³ Tamże, 87.

6. Obrona życia powinnością każdego

W ramach strategii obrony życia mieścić się powinny także dwutorowe i komplementarne względem siebie działania polegające z jednej strony na zniesieniu ustaw legalizujących zamachy na życie człowieka, a z drugiej strony na usuwaniu przyczyn, które im sprzyjają, głównie przez świadczenie pomocy rodzinie i macierzyństwu.

Jan Paweł II jednak zdawał sobie sprawę, że we współczesnym świecie realizacja określonej strategii ochrony życia wymaga nie tylko determinacji, ale i odwagi. Mówił często o potrzebie odwagi, zwłaszcza kierując te słowa do obrońców życia⁶⁴. Objąć powinna działania wyrażające się „w odważnym zajmowaniu stanowiska przeciw wszelkiej formie zamachu na życie, z jakiegokolwiek strony by pochodził”⁶⁵. O konieczności odwagi Jan Paweł II pisał także w kontekście „groźnego kryzysu zmysłu moralnego”, który prowadzi do stopniowej utraty zdolności odróżniania dobra od zła, także, gdy chodzi o podstawowe prawo do życia. Potrzebna jest odwaga, która pozwoli „spojrzeć prawdzie w oczy i nazwać rzeczy po imieniu”⁶⁶. Ale odwagi w działaniu wymagał od wszystkich ludzi dobrej woli. Podkreślał, że „każdy człowiek prawdziwie szanujący prawa istoty ludzkiej winien odważnie przeciwstawiać się wszelkim zamachom na zdrowie i życie”⁶⁷. W tym duchu przemawiał także do biskupów, by z odwagą zabierali głos w obronie życia⁶⁸.

Odważne zajmowanie stanowiska przeciwko zamachom na życie obejmuje także działania skierowane na otoczenie, prawną ochronę życia każdego człowieka od poczęcia do naturalnej śmierci. Wymagał jej zatem od parlamentarzystów i polityków, których zadaniem winno być opracowanie projektów ustaw o ochronie życia i doprowadzenie do ich uchwalenia i obowiązywania. Znamienne, i oparte na głębokiej znajomości sytuacji we współczesnych państwach, są słowa papieża: „Nie ma zatem racji

---

⁶⁴ Giovanni Paolo II, *Ai partecipanti al seminario internazionale „Pro vita”*. 1.03.1986, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1986/march/documents/hf_jp-ii_spe_19860301_pro-vita.html [dostęp: 29.06.2017 r.].

⁶⁵ Jan Paweł II, *Życie odniesie zwycięstwo nad śmiercią*, s. 191-192.

⁶⁶ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 59.

⁶⁷ Jan Paweł II, *Medycyna a prawa człowieka. Jubileusz Lekarzy Katolickich*. 7.07.2000, 3, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 21(2000), nr 9, s. 36.

⁶⁸ Giovanni Paolo II, *Ai presuli della Conferenza Episcopale dell'Albania in visita „Ad limina Apostolorum”*. 3.02.2001, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/2001/february/documents/hf_jp-ii_spe_20010203_albania-ad-limina.html [dostęp: 29.06.2017 r.].

bytu swoista mentalność «kapitulanka», która każe sądzić, że ustawy sprzeczne z prawem do życia – to znaczy legalizujące aborcję, eutanazję, sterylizację i regulację narodzin przy pomocy metod przeciwnych życiu i godności małżeństwa – są jakoby nieuchronne i stały się już nieledwie koniecznością społeczną⁶⁹.

7. Zadanie promocji i prawnej ochrony życia

W nauczaniu św. Jana Pawła II dotyczącym ochrony życia przewijają się dwa główne wątki, określające zadania w zakresie obrony życia. Są to: zadanie promocji życia oraz zadanie ochrony życia⁷⁰. Akcentował je wiele razy, w wystąpieniach kierowanych do różnych podmiotów. Wskazał na nie np. w Motu proprio *Vitae misterium*, akcie powołującym Papieską Akademię Życia jako cel jej działania⁷¹. Do lekarzy mówił wyraźnie: „W swoich decyzjach kierujcie się zawsze przekonaniem, że życie należy promować i bronić go od chwili poczęcia aż do naturalnego kresu”⁷². Uważał, że autentyczna kultura respektująca osobę i jej prawdziwe dobro nie może odstępować od obrony i promocji życia ludzkiego⁷³. Co więcej św. Jan Paweł II wskazał, że „obrona i promocja życia ludzkiego jest przejawem uczestnictwa w misji królewskiej Chrystusa i dlatego powinna mieć charakter posługi miłości, która wyraża się przez świadectwo osobiste, różne formy wolontariatu, działalności społecznej i zaangażowania politycznego”⁷⁴.

⁶⁹ Jan Paweł II, *Aby budować cywilizację życia, prawdy i miłości. Do uczestników sesji upamiętniającej pięciolecie encykliki „Evangelium vitae”*. 14.02.2000, 3, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 21(2000), nr 4, s. 41.

⁷⁰ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 87; zob. Giovanni Paolo II, *Discorso ai componenti delle Associazioni Cristiane dei lavoratori italiani*. 7.12.1991, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1991/december/documents/hf_jp-ii_spe_19911207_acli.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

⁷¹ Jan Paweł II, *List apostolski motu proprio, którym Jan Paweł II ustanawia Papieską Akademię Obrony Życia*. 11.02.1994, 4, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 15(1994), nr 4, s. 9-10.

⁷² Jan Paweł II, *Nietykalność życia każdej istoty ludzkiej. Przesłanie Jana Pawła II do XXIII Krajowego Kongresu Stowarzyszenia Włoskich Lekarzy Katolickich*. 9.11.2004, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 2, s. 37-38.

⁷³ Giovanni Paolo II, *Dopo Angelus*. 4.02.1996, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1996/documents/hf_jp-ii_ang_19960204.html [dostęp: 29.06.2017 r.].

⁷⁴ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 87.

Pierwszy wątek w nauczaniu Jana Pawła II dotyczącym obrony życia to ukazywanie wartości życia ludzkiego od poczęcia do naturalnej śmierci, treści i wagi prawa do życia każdego człowieka, oraz wskazywanie na znaczenie życia człowieka w życiu jednostkowym i społecznym. To zadanie jest szczególnie istotne dla kształtowania sumień, a w konsekwencji postaw wobec życia ludzkiego. Jan Paweł II uważał je za wyjątkowo pilne z uwagi na kształtowanie się i utrwalanie nowej sytuacji kulturowej, w której część opinii publicznej usprawiedliwia zamachy na życie, domagając się nie tylko bezkarności za takie czyny, ale wręcz żądając dla nich aprobaty państwa⁷⁵. „Wartość życia ulega dziś swoistemu przyćmieniu” – pisał Jan Paweł II w *Evangelium vitae*⁷⁶. Widząc tę dramatyczną sytuację i ekspansję „kultury śmierci”, Jan Paweł II głosił, wysławiał i służył Ewangelii życia, nauczając o wartości życia, której żadna jednostka, żadna większość ani żadne państwo nie mogą tworzyć, zmieniać ani niszczyć, ale którą wszyscy winni uznać, szanować i umacniać⁷⁷. Nauczanie Jana Pawła II jest zatem „stanowczym i jednoznacznym potwierdzeniem wartości ludzkiego życia i jego nienaruszalności”⁷⁸. Mówił: „Głoszenie to staje się szczególnie naglące dzisiaj, gdy lęk budzą coraz liczniejsze i poważniejsze zagrożenia życia ludzi i narodów, zwłaszcza życia słabego i bezbronego [...]. Niestety, te niepokojące zjawiska bynajmniej nie znikają, przeciwnie, ich zasięg staje się raczej coraz szerszy”⁷⁹ i dla jeszcze mocniejszego uzasadnienia promocji wartości życia i jego nienaruszalności dodawał: „Dzisiaj świat stał się areną bitwy o życie”⁸⁰.

Promocję i ochronę życia traktował Jan Paweł II także jako posługę miłości, wyrażającą się przez świadectwo osobiste, różne formy wolontariatu, działalności społecznej i zaangażowania politycznego⁸¹. Posługa ta przejawia się również w bezinteresownej i pełnej szacunku gotowości niesienia konkretnej pomocy osobom, które mają trudności w dostosowaniu swojego postępowania do głosu sumienia.

Równocześnie wyraźnie podkreślał konieczność prawnej ochrony życia. Pisał w *Evangelium vitae*, że nauczanie zawarte w tym dokumencie

⁷⁵ Zob. tamże, 4, 11.

⁷⁶ Tamże, 11.

⁷⁷ Tamże, 71.

⁷⁸ Tamże, 5.

⁷⁹ Tamże, 6.

⁸⁰ Jan Paweł II, *Homilia w sanktuarium św. Józefa, Kalisz. 4.06.1997.*

⁸¹ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 87.

„odnosi się przede wszystkim i bezpośrednio do ludzkiego ustawodawstwa, które nie uznaje podstawowego i pierwotnego prawa każdego człowieka do życia”⁸².

Będąc świadomy tego, że „prawo odgrywa rolę bardzo ważną, a czasem decydującą, w procesie kształtowania określonej mentalności i obyczaju”⁸³ Ojciec Święty widział szerokie, negatywne skutki legalizacji zamachów na życie podkreślając, że „w świadomości zbiorowej te zamachy na życie tracą stopniowo charakter „przestępstwa” i w paradoksalny sposób zyskują status „prawa”⁸⁴. Taki proces „tragicznej przemiany przestępstwa zabójstwa w prawo do zabójstwa” oceniał Jan Paweł II jako „przejmujący wskaźnik upadku kultury”⁸⁵.

Jan Paweł II przykładał zatem wielką uwagę do prawnej ochrony życia, stąd wskazania dotyczące tej kwestii zajmują wiele miejsca w nauczaniu papieża. I chociaż podkreślał, że nie jest to jedyny środek ochrony⁸⁶ przyjmował, że stanowi on ważne wsparcie dla ochrony prawa do życia od poczęcia do naturalnej śmierci⁸⁷.

Zadaniem porządku prawnego jest stworzenie instrumentów niezbędnych dla ochrony prawa do życia⁸⁸. Ojciec Święty stanowczo twierdził, że prawo, które nie respektuje naturalnego prawa do życia każdej ludzkiej istoty, jest prawem niesłusznym, niemoralnym, co więcej, podkreślał, że „ustawa łamiąca naturalne prawo niewinnego człowieka do życia jest niesprawiedliwa i, jako taka, nie może mieć mocy prawnej”⁸⁹. Odwołując się

---

⁸² Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 72.

⁸³ Tamże, 90.

⁸⁴ Tamże, 11; zob. A. Grześkowiak, *Diritto all'aborto*, [w:] *Lexicon. Termini ambigui e discussi su famiglia, vita e questioni etiche*, Bologna 2003, s. 239-247.

⁸⁵ Giovanni Paolo II, *Discorso ai partecipanti all'incontro dei centri di aiuto alla vita e del Movimento per la Vita d'Italia*. 22.05.1998, 2, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1998/may/documents/hf_jp-ii_spe_19980522_movimento-vida.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

⁸⁶ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 90.

⁸⁷ John Paul II, *Address to Bishops of the Episcopal Conference of the United States of America (California, Nevada and Hawaii)*. 2.10.1998, 6, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1998/october/documents/hf_jp-ii_spe_19981002_ad-limina-usa.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

⁸⁸ Giovanni Paolo II, *Alla IX Conferenza mondiale sul diritto*. 24.09.1979, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1979/september/documents/hf_jp-ii_spe_19790924_ix-conference-on-law.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

⁸⁹ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 90; m.in. uwagi Jana Pawła na ten temat wywołały dyskusję nad koncepcją prawa niesłusznego, zob. A.R. Luño, *Leggi imperfette e inique*, [w:] *Lexicon. Termini ambigui e discussi e questioni etiche*, Bologna 2003, s. 523-527; zob. tenże

do zasady moralnej stanowiącej, że nigdy nie wolno współdziałać w czynieniu zła, nawet, gdy prawo je przewiduje, czy wręcz nakazuje, domagał się szacunku dla wolności sumienia i wskazywał, że lekarze, personel medyczny, osoby kierujące instytucjami służby zdrowia, powinny mieć zagwarantowane prawo do odwołania się do klauzuli sumienia⁹⁰, i to bez narażenia się na sankcje karne, czy inne⁹¹. Akcentował wiele razy, że „Prawodawstwo przyzwalające na te zbrodnie jest ze swej natury niemoralne, nie może zatem być wiążące moralnie dla lekarza, który ma pełne prawo powołać się na zasadę sprzeciwu sumienia⁹². Niestety w państwach legalizujących aborcję często kwestionuje się klauzulę sumienia w odniesieniu do przerywania ciąży, czego przykładem może być Polska, w której domagano się zwężenia jej ustawowo określonego zakresu. Jednak Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu z 7.10.2015 r.⁹³ uznał na kanwie obowiązujących przepisów dotyczących klauzuli sumienia lekarzy, że jedno z ustawowych ograniczeń stosowalności klauzuli sumienia jest niezgodne z konstytucją. Podkreślił, że prawo do sprzeciwu sumienia jest prawem pierwotnym w stosunku do jego ograniczeń. Wolność sumienia każdego człowieka jest bowiem kategorią pierwotną, którą prawo konstytucyjne i regulacje międzynarodowe tylko poręczają. Wolność sumienia – w tym ten jej element, którym jest sprzeciw sumienia – musi być respektowana niezależnie od tego czy istnieją przepisy ustawowe ją poręczające. Ustawodawca nie może więc dowolnie kształtować albo znosić tego „przywileju”, lecz musi respektować konstytucyjne warunki ustanawiania ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela. Tak więc kwestia prawa do klauzuli sumienia, o czym pisał Jan Paweł II w *Evangelium vitae*, w polskim prawie znalazła rozstrzygnięcie w oparciu o konstytucyjnie gwarantowane prawo do wolności sumienia. Wyrok ten stanowi potwierdzenie prawa lekarza i personelu medycznego do klauzuli sumienia.

I cattolici e la società pluralista. Il caso delle „leggi imperfette”, Bologna 1996; A. Grześkowiak, *Gli aspetti giuridici nell'elaborazione delle leggi nella società pluralistica per il diritto alla vita*, s. 179-198.

⁹⁰ Zob. A. Grześkowiak, *Obiezione di coscienza per categorie professionali particolari (farmacisti, giudici, amministrativi, consulenti etc.)*, [w:] E. Sgreccia, J. Laffitte (red.), *La coscienza cristiana a sostegno del diritto alla vita*, Città del Vaticano 2008, s. 211.

⁹¹ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 74.

⁹² Jan Paweł II, *Medycyna a prawa człowieka*, s. 35-36.

⁹³ Zob. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 października 2015 r., K 12/14, <http://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=1&dokument=13021&sprawa=13434> [dostęp: 28.06.2017 r.].

Jan Paweł II wielokrotnie wzywał do prawnego zabezpieczenia prawa do życia od poczęcia do naturalnej śmierci. Mówił: „We wszelkich okolicznościach należy zabezpieczać prawo do życia stosownymi gwarancjami prawnymi i politycznymi”⁹⁴. Podkreślał, że w systemie prawnym państw, w jego konstytucjach i ustawach powinno znaleźć wyraz zarówno uznanie jak i ochrona prawa do życia od poczęcia każdej istoty ludzkiej⁹⁵. Był więc nie tylko zwolennikiem ustawowej ochrony życia, ale widział konieczność jego konstytucyjnej ochrony, co oczywiście stwarzałoby silniejsze gwarancje jego nienaruszalności. Dlatego tak ważne jest, by przepis chroniący życie człowieka od poczęcia do śmierci umieszczony był w konstytucji. Uwagi pod adresem ustawodawców zawarł m.in. w *Liście do rodzin*, pisząc – „żaden ludzki prawodawca nie może [...] powiedzieć: wolno ci zabijać, masz prawo zabijać, czy nawet powinienes zabijać”⁹⁶.

Równocześnie ze wskazaniem na konieczność uchwalenia przepisów prawnych poręczających ochronę życia od poczęcia do naturalnej śmierci Ojciec Święty wyraźnie wzywał do uchylecia ustaw legalizujących aborcję oraz eutanazję⁹⁷.

Tak więc, działania ustawodawcze powinny być w odniesieniu do aborcji i eutanazji dwupłaszczyznowe – powinny zawierać nie tylko działania zmierzające do zakazu zabijania człowieka od poczęcia do naturalnej śmierci, ale równocześnie powinny zawierać nakaz prawnej ochrony całego życia człowieka – od poczęcia do ostatniej fazy jego życia. Dopiero wówczas można mówić o pełnej prawnej ochronie życia.

Wśród środków prawnych gwarantujących prawną ochronę życia człowieka od poczęcia do śmierci ujmował Ojciec Święty *expressis verbis* także ochronę prawnokarną, wskazując na „kodeksy, które bronią życia i karzą zabójców”⁹⁸.

W nauczaniu Jana Pawła II podnoszącym problemy prawnej ochrony życia znalazły się nawet wskazania, co do sposobu procedowania i głoso-

---

⁹⁴ Jan Paweł II, *Poszanowanie praw człowieka warunkiem prawdziwego pokoju. Orędzie na XXXII Światowy Dzień Pokoju*. 1.01.1999, 4, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 20(1999), nr 1, s. 5.

⁹⁵ Jan Paweł II, *Do chorych w Southwark*. 28.05.1982, 7, [w:] Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 11, Kraków 2006, s. 474.

⁹⁶ Jan Paweł II, *List do rodzin*, 21, Città del Vaticano 1994, s. 91.

⁹⁷ Jan Paweł II, *Nienaruszalne prawo do życia nie narodzonych. Przemówienie do uczestników III Zgromadzenia Plenarnego Papieskiej Akademii „Pro Vita”*. 14.02.1997, 3, 4, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 18(1997), nr 4/5, s. 36.

⁹⁸ Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona podczas mszy św. na lotnisku wojskowym w Radomiu*, 4.

wania nad ustawami, które legalizują aborcję lub ograniczają jej prawem dopuszczalny zakres, tak, by prawo chroniło życie człowieka w jak najpełniejszym zakresie⁹⁹. Miały one rozwiązać dylematy parlamentarzystów, którzy stanowili takie ustawy tylko częściowo ograniczające dopuszczalność przerywania ciąży¹⁰⁰. Jan Paweł II przypominał w tym kontekście ogólny zapis *Deklaracji o przerywaniu ciąży* Kongregacji Nauki Wiary z 18 XI 1974 r., w której wyraźnie wskazano, że w przypadku prawa dopuszczającego przerywanie ciąży i eutanazję, „nie wolno nigdy [...] okazywać mu poparcia w głosowaniu”¹⁰¹.

Oceniając negatywnie ustawy legalizujące zabijanie człowieka w początkowej i końcowej fazie życia, uczył, że „mądrość ustawodawcy przejawia się zwłaszcza w tym, że podejmuje on najbardziej energiczną obronę najsłabszych i bezbronnych ludzi, poczynwszy od pierwszych chwil życia człowieka”¹⁰².

8. Problemy związane z ochroną życia w nauczaniu Jana Pawła II

W nauczaniu św. Jana Pawła II dotyczącym życia wyodrębnić można tematy mające znaczenie ogólne, odnoszące się do ochrony życia człowieka oraz wszelkich naruszeń prawa do życia – ujmujące problem ochrony życia w sposób zgeneralizowany. Najczęściej jednak wypowiadał się łącznie o aborcji i eutanazji jako dwóch najcięższych zamachach na prawo do życia. Mówił: „Dzisiaj żyjemy niestety w społeczeństwie, w którym często dominuje kultura aborcyjna, prowadząca do pogwałcenia podstawowego prawa do życia istoty poczętej, a zarazem szczególna wizja autonomii człowieka, wyrażająca się w żądaniu prawa do eutanazji jako drogi

---

⁹⁹ Zob. A. Grześkowiak, *Politica e diritto nel servizio alla vita secondo l'Enciclica „Evangelium Vitae” di Giovanni Paolo II*, [w:] *Per una cultura della vita. Congresso Internazionale nel I anniversario della pubblicazione dell'enciclica „Evangelium Vitae”*, Roma 1996, s. 72-84.

¹⁰⁰ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 73.

¹⁰¹ Tamże.

¹⁰² Giovanni Paolo II, *Alle partecipanti al XIX Congresso Nazionale del Centro Femiline Italiano*. 7.10.1979, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1979/december/documents/hf_jp-ii_spe_19791207_cif.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

samowyzwolenia z sytuacji, która z jakiegoś powodu stała się trudna do zniesienia”¹⁰³.

Ponadto papieskie nauczanie o ochronie życia obejmuje także pojedyncze tematy, które Jan Paweł II przedstawia bardziej szczegółowo, często do nich nawracając. Czyni to zwłaszcza w odniesieniu do problemu aborcji oraz eutanazji. Te dwie kwestie, którym Jan Paweł II poświęcił najwięcej uwagi, podnoszone są rozdzielnie w wielu papieskich wypowiedziach. Tego wymagała sytuacja, zwłaszcza prawnego przekształcania tych dwóch rodzajów zamachów na życie w gwarantowane ustawami – prawo kobiet do aborcji, a w przypadku eutanazji w prawo człowieka do tzw. godnej śmierci. Każdy z tych dwóch problemów był w nauczaniu Jana Pawła II rozumiany szeroko i tak omawiany. Wskazania dotyczące ochrony życia dziecka poczętego obejmowały nie tylko kwestię przerwania ciąży, ale również problemy wiążące się z zapłodnieniem *in vitro* oraz wszelkimi manipulacjami genetycznymi¹⁰⁴, zaś kwestia eutanazji przedstawiana była łącznie z pomocą do samobójstwa. Ponadto Ojciec Święty zwracał także uwagę na wypadki szerzącej się legalizacji dzieciobójstwa¹⁰⁵ obejmującego zabicie dziecka nowonarodzonego z wrodzonymi wadami lub zabójstwa dziecka chorego na jego prośbę lub prośbę rodziców.

Problemem dalszym, ale także w pewnym sensie mieszczącym się w tematyce nauczania o ochronie życia była kwestia kary śmierci, podnoszona w różnych aspektach wielokrotnie przez Jana Pawła II.

9. Ochrona życia dziecka poczętego

Nauczanie papieskie dotyczące ochrony życia dziecka poczętego prowadzone było zgodnie z przyjmowaną przez Ojca Świętego strategią ochrony życia. Tak więc można z niego zrekonstruować wskazania dotyczące wartości życia dziecka poczętego, analizy istoty zamachu na życie

¹⁰³ Jan Paweł II, *Medycyna a prawa człowieka*, s. 36; Giovanni Paolo II, *Discorso ai partecipanti al Congresso dell'Associazione Italiana di Anestesiologia*. 4.10.1984, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1984/october/documents/hf_jp-ii_spe_19841004_associazione-italiana-anestesiologia.pdf [dostęp: 30.06 2017 r.].

¹⁰⁴ A. Grześkowiak, *The Law Facing the Challenges of Biomedicine at the Turn of the 20th Century*, [w:] *Medicine and law: for or against life?*, Vatican 1999, s. 282-299.

¹⁰⁵ A. Grześkowiak, *Tutela giuridica della vita del bambino concepito e del neonato*, [w:] *Famiglia e procreazione umana. Commenti sul documento*, Città del Vaticano 2007, s. 217-230.

przez aborcję, diagnozę zjawiska aborcji na płaszczyźnie społecznej, kultury i prawa, wskazanie na przyczyny, które sprzyjają tym zamachom oraz określenie prawnych i społecznych środków koniecznych do ochrony dziecka poczętego. W kontekście licznych manipulacji co do istoty aborcji, także manipulacji językowych mających na celu głównie poszerzenie zakresu legalności aborcji i zmianę mentalności na proaborcyjną, Jan Paweł II z naciskiem i wielokrotnie podkreślał, że działania ochronne wymagają znajomości prawdy o zamachach na życie człowieka od poczęcia do śmierci. Należy także, zgodnie z prawdą o jej treści wyraźnie wskazać, że jest ona z moralnego punktu widzenia złem¹⁰⁶, co rzutuje także na jej osąd na płaszczyźnie prawnej i kulturowej. W opinii o aborcji był kategoryczny – uważał ją za wielką klęskę człowieka i społeczeństwa świeckiego¹⁰⁷.

W nauczaniu podejmującym problem aborcji Jan Paweł II dokonywał analizy zakresu treściowego aborcji oraz precyzował moralną ocenę zabójstwa dziecka poczętego. Aborcję nazywał wprost – zabójstwem, którego ofiarą jest dziecko poczęte, a więc, jak podkreślał, istota najbardziej niewinna, jaką można sobie wyobrazić¹⁰⁸.

Z treści *Evangelium vitae* można zrekonstruować definicję aborcji. Według Jana Pawła II „aborcja – niezależnie od tego jak jest dokonana – to świadome i bezpośrednie zabójstwo istoty ludzkiej w początkowym stadium jej życia obejmującym okres między poczęciem a narodzeniem, bez względu na motywację, pobudki, podstawy”¹⁰⁹. Jest ona – wśród wszystkich przestępstw przeciwko życiu czynem szczególnie poważnym i godnym potępienia¹¹⁰. Stanowi ona zbrodnię przeciwko ludzkiemu życiu w jego początkach¹¹¹. Jej ciężar jest tym większy, że chodzi o zabójstwo istoty bezbronnej, pozbawionej – jak dramatycznie przedstawia to Jan

¹⁰⁶ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 58.

¹⁰⁷ Giovanni Paolo II, *Ai rappresentanti del Movimento italiano per la vita*. 25.01.1986, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1986/january/documents/hf_jp-ii_spe_19860125_movimento-vita.html [dostęp: 29.06.2017 r.].

¹⁰⁸ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 58.

¹⁰⁹ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 58; zob. A.R. Luño, *La valutazione teologico-morale dell'aborto*, [w:] R. Lucas Lucas, L.C. (red.), *Commento interdisciplinare alla „Evangelium Vitae”*, Vaticano 1997, s. 420-424; V. De Paolis, CS., *La Protezione penale del diritto alla vita*, s. 517.

¹¹⁰ Tamże.

¹¹¹ Jan Paweł II, *Jedynie przyjmując, szanując i popierając dar życia, ludzkość uniknie samozagłady. Spotkanie z młodzieżą, starszymi i upośledzonymi na stadionie w Vancouver*. 18.09.1984, [w:] *Nauczanie papieskie*, t. 7, cz. 2, s. 295.

Paweł II – możliwości „obrony nawet tak znikomej, jaką jest dla dziecka nowonarodzonego jego błagalne kwilenie i płacz”¹¹².

Także w przypadku aborcji, Jan Paweł II ogłosił: „Mocą władzy, którą Chrystus udzielił Piotrowi i jego następcom w komunii z Biskupami, oświadczam, że bezpośrednie przerwanie ciąży [...] jest zawsze poważnym nieładem moralnym, gdyż jest dobrowolnym zabójstwem niewinnej istoty ludzkiej”¹¹³. Taką ocenę moralną rozciągnął Jan Paweł II również na zapłodnienie *in vitro*¹¹⁴, powodujące niszczenie lub zamrażanie tzw. „nadliczbowych” embrionów sztucznie powołanych do życia, eksperymenty na embrionach ludzkich, wykorzystywanie embrionów i płodów ludzkich (nawet czasem jeszcze żywych, także specjalnie „produkowanych”) jako źródła tkanek, czy organów używanych do przeszczepów. Akcentował, że żadne powody, chociażby najbardziej wzniosłe, nie uzasadniają tworzenia ludzkich istot przeznaczonych do wykorzystania i zniszczenia¹¹⁵. Tego rodzaju zabiegi na embrionach prowadzą nieuchronnie do śmierci embrionów, a zawsze naruszają przyrodzoną godność istot ludzkich, „które mają prawo do takiego samego szacunku jak dziecko już narodzone i jak każdy człowiek”¹¹⁶.

W odniesieniu do zapłodnienia pozaustrojowego Ojciec Święty wskazywał, że „Kto stosuje sztuczne metody, winien ponosić odpowiedzialność za niegodziwe poczęcia, jednakże niezależnie od metody poczęcia – jeśli już ono nastąpiło – poczęte dziecko zasługuje na bezwzględny szacunek. Należy ochraniać, bronić i wspomagać życie płodu w łonie matki ze względu na jego wrodzoną godność, która przynależy embrionowi, a nie jest czymś nadanym albo przyznanym przez innych – czy to przez rodziców genetycznych, czy też przez personel medyczny lub państwo”¹¹⁷.

W *Evangelium vitae* Ojciec Święty pisze także o szczególnie haniebnej i nagannej mentalności eugenicznej dopuszczającej selektywną aborcję, by

¹¹² Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 59.

¹¹³ Tamże, 62.

¹¹⁴ Zob. M. Gałązka, *Prawo karne wobec rozwoju biomedycyny na tle nauczania Jana Pawła II*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Zagadnienia prawa karnego na tle nauczania Jana Pawła II*, Lublin 2006, s. 109-166.

¹¹⁵ Jan Paweł II, *Nietykalność życia każdej istoty ludzkiej. Przesłanie Jana Pawła II do XXIII Krajowego Kongresu Stowarzyszenia Włoskich Lekarzy Katolickich. 9.11.2004*, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 2, s. 37 i nast.

¹¹⁶ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 63.

¹¹⁷ Jan Paweł II, *Godność dziecka w łonie matki. Do uczestników międzynarodowego kongresu na temat „Płód jako pacjent”*. 3.04.2000, 4, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 21(2000), nr 6, s. 52.

zapobiec narodzeniu dziecka z wrodzonymi wadami, co stanowi otwarcie drogi dla legalizacji eutanazji i dzieciobójstwa¹¹⁸. Niestety współcześnie jesteśmy już tego coraz częstszymi świadkami.

Jan Paweł II głosząc konieczność promocji wartości życia dziecka poczętego i prawnej jego ochrony¹¹⁹ wskazywał, że są to jednak środki niewystarczające do zapewnienia pełnego jej zakresu. Podkreślał bowiem konieczność usunięcia przyczyn sprzyjających zamachom na życie dziecka poczętego. Wśród takich działań wyróżniał potrzebę zapewnienia prawnej ochrony rodzinie i macierzyństwu, przede wszystkim przez odpowiednią politykę rodzinną i społeczną, tak, by rodzina przyjęła każde poczęte dziecko¹²⁰.

Często wskazywał, że najważniejsza odpowiedzialność za życie dziecka poczętego spoczywa właśnie na rodzinie, co wynika z samej jej natury – jej misji „strzeżenia, objawiania i przekazywania miłości”¹²¹.

Szczególne miejsce w nauczaniu Jana Pawła II o ochronie życia dziecka poczętego zajmuje matka. To od matki dziecko żyjące w niej jest całkowicie zależne. Waloryzował jej macierzyństwo, pięknie pisał o miłości macierzyńskiej¹²². Wskazywał, że o macierzyństwie stanowi zawsze jedyny i niepowtarzalny związek matki z dzieckiem i dziecka z matką¹²³. Ale wskazywał, że to właśnie matka ostatecznie podejmuje decyzję o zabójstwie dziecka, które powołała do życia. Dlatego też, szczególnie matka, powinna być otoczona ochroną i opieką, także socjalną i zdrowotną, tak, by nie powstała w niej myśl o zabiciu dziecka, które w sobie nosi. Jednak, „zanim odpowiedzialnością za decyzję o przerwaniu ciąży – zawsze pozostającą grzechem ciężkim – obarczy się kobiety, trzeba uznać, że winę ponosi tutaj również mężczyzna i współdziałające z nim otoczenie”¹²⁴.

¹¹⁸ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 63.

¹¹⁹ Szerzej na ten temat, zob. A. Grześkowiak, *Prawna ochrona życia dziecka poczętego na tle nauczania Jana Pawła II*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Zagadnienia prawa karnego na tle nauczania Jana Pawła II*, Lublin 2006, s. 41-79.

¹²⁰ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 90.

¹²¹ Tamże, 92; zob. A. Grześkowiak, *Promotor rodziny i małżeństwa*, [w:] M. Rusecki, S. Wilk (red.), *Świadka świadkowie*, Lublin 2008, s.179.

¹²² Zob. A. Grześkowiak, *La maternità: una particolare comunione col mistero della vita*, [w:] *Evangelium vitae di Sua Santità Giovanni Paolo II. Enciclica e commenti*, Città del Vaticano 1995, s. 247-251.

¹²³ Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptoris Mater”*, 45.

¹²⁴ Jan Paweł II, *List do kobiet*. 29.06.1995, 5, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/pekin_29061995.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

Jan Paweł II podkreślał, że decyzję o zabójstwie często podejmuje ojciec dziecka – to on nakłania, czy nawet przymusza matkę do zabicia dziecka – albo pozostawia ją samą. Rzadko zresztą mówi się o roli i odpowiedzialności ojca za aborcję, przecież także i jego dziecka w sytuacji, gdy nakłania, pomaga matce w zabiciu dziecka poczętego lub o jego winie, gdy opuszcza matkę spodziewającą się jego dziecka¹²⁵.

Katalog osób odpowiedzialnych za śmierć dziecka poczętego jest jednak szerszy. Wśród nich wymienia Ojciec Święty także lekarzy i personel medyczny. Ojciec Święty wini ponadto ustawodawców – przecież to oni legalizują aborcję. Powinni, poza prawnym zakazem aborcji, zapewnić matce i rodzinie opiekę, ochronę i wsparcie przez odpowiednią politykę społeczną i zdrowotną.

10. Eutanazja w nauczaniu św. Jana Pawła II

Wiele miejsca w nauczaniu Jana Pawła II w ramach tego tematu zajmuje – rozważana z osobna – eutanazja¹²⁶. W tej kwestii Ojciec Święty podjął tradycyjną doktrynę¹²⁷. Powołuje się zwłaszcza na Deklarację o eutanazji *Iura et bona*, wydaną przez Kongregację Nauki Wiary¹²⁸. Przez eutanazję w ścisłym i właściwym sensie papież rozumiał „czyn lub zaniedbanie, które ze swej natury lub w intencji działającego powoduje śmierć w celu usunięcia wszelkiego cierpienia”¹²⁹. Wyraźnie wskazał, że praktyka eutanazji zawiera zło cechujące samobójstwo lub zabójstwo¹³⁰. Pozbawia ona życia człowieka. Współcześnie jednak eutanazja wyraża się w o wiele szerszej gamie postaci zabójstwa, a cierpienie ofiary, od którego zabójca

¹²⁵ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 59; także Jan Paweł II, *List apostolski Mulieris dignitatem*. 15.08.1988, 14, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/mulieris.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

¹²⁶ Zob. G. Herranz Ridriguez, *Il dramma dell'eutanasia*, [w:] *Evangelium vitae di Sua Santità Giovanni Paolo II. Enciclica e commenti*, s. 232-236; L. Ciccone, *L'eutanasia se il principio dell'invulnerabilità assoluta di ogni vita umana innocente*, [w:] R. Lucas Lucas, E. Sgreccia (red.), *Commento interdisciplinare all' „Evangelium vitae”*, Città del Vaticano 1997, s. 453-465.

¹²⁷ G.B. Sala, *Ciągłość i nowość w nauczaniu „Evangelium vitae”*, [w:] T. Styczeń, J. Nagórny (red.), *Jan Paweł II, Evangelium vitae. Tekst i komentarze*, Lublin 1997, s. 301.

¹²⁸ Kongregacja Nauki Wiary, *Deklaracja o eutanazji „Iura et bona”*. 5.05.1980, 3, AAS 72(1980) 545.

¹²⁹ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 65.

¹³⁰ Tamże.

pod wpływem współczucia chce uwolnić ofiarę na jej żądanie, nie jest już koniecznym ustawowym znamieniem.

Eutanazję uznał św. Jan Paweł II za jeden z najbardziej niepokojących przejawów „kultury śmierci”, która szerzy się przede wszystkim „w społeczeństwach dobrobytu [...], według której, obecność coraz liczniejszych ludzi starych i niesprawnych wydaje się zbyt kosztowna i uciążliwa”¹³¹. Wskazywał, że jej motywem jest często egoizm, zawierający się w odmowie ponoszenia trudów opieki nad chorym człowiekiem. Zrodziła się więc pokusa „zawładnięcia śmiercią” poprzez spowodowanie jej przed czasem i „łagodne zakończenie życia własnego lub cudzego”¹³².

Eutanazja, tak jak aborcja, pozostaje w oczywistej sprzeczności z prawem do życia, a także z dobrem wspólnym, gdyż to człowiek jest wyznacznikiem tego dobra¹³³. Podobnie jak każde zabójstwo, oceniał ją Jan Paweł II surowo, podkreślając, że jest to zbrodnia, której żadna ustawa nie może uznać za dopuszczalną¹³⁴. Jan Paweł II wyjaśniał, że „Nawet jeżeli jest uzasadniana błędnie pojmowanymi współczuciem i obroną godności, eutanazja zamiast uwolnić osobę od cierpienia, unicestwia ją”¹³⁵. Potępiając eutanazję Ojciec Święty, bronił jej ofiar i ich prawa do życia. Włączając do nauczania na ten temat elementy biblijne podkreślał: „Miłość bliźniego, wymownie przedstawiona przez Jezusa w przypowieści o dobrym Samarytaninie (zob. Łk 10, 29 i nast.), pozwala uznać godność każdej osoby, również wtedy, gdy na skutek choroby jej życie stało się uciążliwe. Cierpienie, starość, stan nieświadomości oraz bliskość śmierci nie pomniejszają niezbywalnej godności osoby, stworzonej na obraz Boży”¹³⁶. Jan Paweł II w kontekście eutanazji pisał, że „stajemy tu w obliczu jednego z najbardziej niepokojących objawów „kultury śmierci”¹³⁷, dowodzącej, że życie ludzkie, zwłaszcza ludzi stojących u kresu drogi życia, nie ma już żadnej wartości.

¹³¹ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 64.

¹³² Tamże.

¹³³ Jan Paweł II, *Człowiek chory zawsze zachowuje swą godność. Do uczestników międzynarodowego kongresu lekarzy katolickich. 20.03.2004*, 4, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 25(2004), nr 6, s. 21.

¹³⁴ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 73.

¹³⁵ Jan Paweł II, *Towarzyszyć choremu aż do końca. Przemówienie do uczestników konferencji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia. 12.11.2004*, 3, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 2, s. 39.

¹³⁶ Tamże.

¹³⁷ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 64.

Polemizował z argumentem wolności dysponowania prawem do życia stawianym u podstaw racjonalizacji legalności eutanazji, wskazując na nienaruszalność tego prawa i przywołując po tylekroć wskazywany przyrodzony charakter prawa do życia wynikający z nienaruszalnej godności człowieka.

Niestety w czasie pontyfikatu Jana Pawła II rozpoczęła się legalizacja tej postaci zabójstwa człowieka w kilku państwach i niektórych stanach w USA. Z biegiem lat ustawodawcy poszerzyli jej zakres, obejmując prawnym zezwoleniem eutanazję dzieci na żądanie rodziców, a ostatnio nawet na żądanie samego dziecka. Prawnie pozwolono także na eutanazję osób „zmęczonych” życiem. Ojciec Święty mocno akcentował: „nie ma życia, którego nie byłoby warto przeżyć; nie istnieje cierpienie, choćby najbardziej dotkliwe, które usprawiedliwiłoby unicestwienie życia”¹³⁸. „Nikt – mówił – nie jest tak chory, stary, niepełnosprawny, by powierzyć innemu człowiekowi prawo do dysponowania jego życiem”¹³⁹.

Jakby przewidując późniejsze działania ustawodawców zwracał uwagę na coraz bardziej szerzącą się pod hasłem eutanazji, praktykę zabójstwa osób, które ani nie żądały uśmiercenia, ani nie wyraziły na to zgody, słusznie kwalifikując taki czyn, jako typ podstawowy zabójstwa, a nie eutanazję. Konstatował, że w ten sposób życie słabszego oddane jest [...] w ręce silniejszego¹⁴⁰.

Jan Paweł II również w odniesieniu do eutanazji, używając formuły zastosowanej wcześniej do zabójstwa i aborcji, „w zgodzie z Magisterium moich Poprzedników i w komunii z Biskupami Kościoła Katolickiego” potwierdził, że eutanazja jest poważnym naruszeniem Prawa Bożego, jako moralnie niedopuszczalne dobrowolne zabójstwo osoby ludzkiej¹⁴¹.

Według Jana Pawła II trend kultury śmierci wyrażający się prawną dopuszczalnością eutanazji może odwrócić odkrycie na nowo wartości ludzkich i moralnych, które chronią godność osoby, a tym samym chronią życie u jej początków jak i u jej kresu. Podkreślał z mocą użytych słów, że „istotna wartość i osobowa godność każdego człowieka nie ulegają zmianie nigdy, niezależnie od konkretnych okoliczności jego życia. Człowiek,

¹³⁸ Jan Paweł II, *Nietykalność życia każdej istoty ludzkiej*, s. 37-38.

¹³⁹ Giovanni Paolo II, *Ai presuli della Conferenza Episcopale della Scandinavia in visita „Ad limina Apostolorum”*. 19.04.1997, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1997/april/documents/hf_jp-ii_spe_19970419_vescovi-scandinavia.html [dostęp: 29.06.2017 r.].

¹⁴⁰ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 66.

¹⁴¹ Tamże, 65.

nawet ciężko chory lub niezdolny do wykonywania bardziej złożonych czynności, jest i zawsze pozostanie człowiekiem, nigdy zaś nie stanie się «rośliną» czy «zwierzęciem»¹⁴². Nikt nie ma prawa go z takich powodów unicestwić.

Wśród osób zobowiązanych do opieki wskazywał przede wszystkim rodzinę i krewnych chorego, a także lekarzy. Ich misją jest leczenie a nie zabijanie.

Do podmiotów odpowiedzialnych za eutanazję Ojciec Święty również zaliczał, podobnie jak przy aborcji – ustawodawców, którzy legalizując tę postać zabójstwa człowieka i zapewniając bezkarność tym, którzy ją wykonują, przypisują sobie prawo do dysponowania prawem człowieka do życia i decydowania – jak powtarzał – „kto ma żyć, a kto powinien umrzeć”¹⁴³.

Jednocześnie Jan Paweł II odróżniał eutanazję, będącą objawem „kultury śmierci” od decyzji o rezygnacji z tzw. „uporczywej terapii”. Gdy śmierć jest bliska i nieuchronna – powtarzał za Deklaracją o eutanazji *Iura et bona* – można w zgodzie z sumieniem „zrezygnować z zabiegów, które spowodowałyby jedynie nietrwałe i bolesne przedłużanie życia, co nie oznacza, że można przerwać normalne terapie, jakich wymaga chory w takich przypadkach”¹⁴⁴. Wyjaśniał przy tym, że „Rezygnacja z uporczywej terapii nie jest odrzuceniem pacjenta i jego życia. Przedmiotem, bowiem rozważań nad stosownością rozpoczęcia lub kontynuowania terapii, nie jest wartość życia pacjenta, lecz wartość medycznego zabiegu na pacjencie”¹⁴⁵.

W nawiązaniu do głośnych przypadków odmowy podawania pokarmu osobom znajdującym się w śpiączce, stanowczo akcentował obowiązek zapewnienia pacjentowi standardowej opieki¹⁴⁶, która obejmuje „między innymi odżywianie i podawanie płynów [...]. Ocena szans, oparta na niskim prawdopodobieństwie powrotu do zdrowia, kiedy stan wegetatywny trwa ponad rok, nie może, z moralnego punktu widzenia, usprawiedliwić decyzji o zaniechaniu lub zaniedbaniu minimalnej opieki nad pacjentem, która obejmuje odżywianie i podawanie płynów. Jedyną

¹⁴² Jan Paweł II, *Człowiek chory zawsze zachowuje swą godność*, s. 21.

¹⁴³ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 66.

¹⁴⁴ Tamże, 65.

¹⁴⁵ Jan Paweł II, *Towarzyszyć choremu aż do końca*, s. 39.

¹⁴⁶ Kongregacja Nauki Wiary, *Deklaracja o eutanazji „Iura et bona”*, 4, AAS 72 (1980) 542-552.

i nieuniknioną konsekwencją takiej decyzji byłaby bowiem śmierć z głodu i z pragnienia. Dlatego też, jeśli jest podjęta świadomie i dobrowolnie, nabiera znamion autentycznej eutanazji przez zaniechanie”¹⁴⁷.

W perspektywie eutanazji widział także samobójstwo, które, tak jak zabójstwo, jest moralnie niedopuszczalne. Do zamachów na życie papież zaliczał ponadto pomoc do samobójstwa, traktując ją jako postać eutanazji.

11. Problem kary śmierci

Zamachem na życie człowieka jest również kara śmierci. I ona godzi w prawo do życia. W tym przypadku jednak argumentacja Jana Pawła II była inna, nie chodziło bowiem o zabójstwo człowieka niewinnego dokonane przez wykonanie kary śmierci.

Nauczanie Jana Pawła II podejmujące kwestię kary śmierci¹⁴⁸ wzbudziło żywe zainteresowanie. Pogląd na tę karę szerzej przedstawił Ojciec Święty w *Evangelium vitae*¹⁴⁹. Wskazywał, że problem ten należy widzieć w perspektywie sprawiedliwości karnej, ale także w ramach uprawnionej obrony społecznej przed przestępczością. Jan Paweł II problem kary śmierci analizował na tle sprawiedliwości karnej, która – jak pisał – powinna coraz bardziej odpowiadać godności człowieka¹⁵⁰. Stwierdził bowiem, że „Ontologiczna godność osoby ma w istocie charakter nadrzędny: nie przesłania jej nawet błędne i naganne postępowanie człowieka”¹⁵¹. Ale karę śmierci widział także w perspektywie uprawnionej obrony społecznej przed przestępczością.

¹⁴⁷ Jan Paweł II, *Człowiek chory zawsze zachowuje swą godność*, s. 21.

¹⁴⁸ Zob. A. Grześkowiak, *Wybrane problemy prawa karnego w świetle wypowiedzi św. Jana Pawła II*, [w:] H. Czakowska, M. Kuciński (red.), *Pamięć – dialog – tożsamość. Wyzwania III Tysiąclecia w perspektywie nauczania św. Jana Pawła II*, Bydgoszcz 2016, s. 75-76; M. Szeleszczuk, *Stanowisko Jana Pawła II wobec kary śmierci*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Zagadnienia prawa karnego na tle nauczania Jana Pawła II*, Lublin 2006, s. 263-292.

¹⁴⁹ N. Blazquez, *La pena di morte*, [w:] R. Lucas Lucas, E. Sgreccia (red.), *Commento interdisciplinare alla „Evangelium vitae”*, Città del Vaticano 1997, s. 403-415.

¹⁵⁰ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 56.

¹⁵¹ Jan Paweł II, *W obronie życia i zdrowia każdej osoby ludzkiej. Przesłanie do członków Papieskiej Akademii „Pro Vita”*. 19.02.2005, 8, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 6, s. 36.

Uważał, że cele kary, jej wymiar i jakość nie powinny sięgać najwyższego wymiaru, czyli odebrania życia przestępcy, poza przypadkami absolutnej konieczności, co oznaczałoby, że nie ma innych sposobów obrony społeczeństwa, dodając, że dzisiaj takie przypadki są rzadkie, „a być może już nie zdarzają się wcale”¹⁵². Kardynał J. Ratzinger dokonując prezentacji encykliki wyjaśniał, że Jan Paweł II nie wykluczał całkowicie możliwości stosowania kary śmierci, ale równocześnie podnosił wiele zastrzeżeń co do jej orzekania w czasach współczesnych, praktycznie prowadzących do wyłączenia możliwości jej stosowania¹⁵³. Te zastrzeżenia co do stosowania kary śmierci były jeszcze większe niż prezentowane w Katechizmie Kościoła Katolickiego¹⁵⁴, dlatego też zapisy dotyczące kary śmierci zostały w nim dostosowane do poglądów wyrażonych w encyklice *Evangelium vitae*¹⁵⁵.

Stanowisko Jana Pawła II na temat kary śmierci powinno być jednak rozpatrywane na tle całego nauczania dotyczącego tego tematu, bowiem w późniejszych wypowiedziach wyrażał Ojciec Święty już stanowczy sprzeciw przeciwko tej karze i wzywał wyraźnie do moratorium i do jej zniesienia¹⁵⁶, podkreślając, że jest to kara okrutna i nieużyteczna¹⁵⁷. W 2000 r. opowiadał się za ogłoszeniem moratorium na orzekanie kary śmierci, popierał działania Wspólnoty św. Idziego dążącej do wprowadzenia takiego moratorium¹⁵⁸. Wyraził także uznanie dla Rady Europy, która doprowadziła do abolicji kary śmierci w prawie państw członkowskich¹⁵⁹.

¹⁵² Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 56.

¹⁵³ J. Ratzinger, *Nienaruszalność życia ludzkiego w świetle encykliki „Evangelium vitae”*, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 16(1995), nr 5, s. 49.

¹⁵⁴ J. Ratzinger, *Non uccidere*, s. 156.

¹⁵⁵ N. Blazquez, *La pena di morte*, s. 415-418.

¹⁵⁶ Giovanni Paolo II, *Parole di Giovanni Paolo II a conclusione della serata offerta dai parlamentari per il Giubileo*, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1998/november/documents/hf_jp-ii_spe_19981105_concerto.pdf [dostęp: 28.06.2017 r.]; Jan Paweł II, *Bóg narodził się dla nas. Orędzie Urbi et Orbi. 25.12.1998*, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 20(1999), nr 2, s. 35-36.

¹⁵⁷ Giovanni Paolo II, *Omelia, St. Louis. 27.01.1999*, 5, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/homilies/1999/documents/hf_jp-ii_hom_19990127_stlouis.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

¹⁵⁸ Giovanni Paolo II, *Angelus. 12.12.1999*, 3, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1999/documents/hf_jp-ii_ang_12121999.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

¹⁵⁹ Jan Paweł II, *Wartości religijne i moralne wspólnym dziedzictwem. Przemówienie do uczestników Konferencji Ministrów Rady Europy. 3.11.2000*, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 22(2001), nr 1, s. 47.

12. Adresaci nauczania św. Jana Pawła II

Nauczanie Jana Pawła II o ochronie życia ma charakter nauczania uniwersalnego. Encyklika *Evangelium vitae*, będąca „stanowczym i jednoznacznym potwierdzeniem wartości ludzkiego życia i jego nienaruszalności” jest apelem skierowanym „do wszystkich i każdego”¹⁶⁰. Powie o niej sam autor: „Ogłaszając [...] *Evangelium Vitae* pragnąłem skierować do wierzących i do ludzi dobrej woli orędzie nadziei i wezwać wszystkich, aby strzegli życia, a także bronili i miłowali życie – codzienny cud dobroci Bożej”¹⁶¹.

Jan Paweł II zatem, nauczanie o obronie życia kierował „do wszystkich ludzi, zatroskanych o dobro każdego człowieka i o przyszłość całego społeczeństwa”¹⁶², tak by łączyli się we wspólnym wysiłku dla obrony życia¹⁶³. Każdy bowiem człowiek jest „stróżem swego brata”¹⁶⁴, a więc ochrona życia jest powinnością wszystkich. „Mimo wszelkich trudności i niepewności każdy człowiek szczerze otwarty na prawdę i dobro może dzięki światłu rozumu i pod wpływem tajemniczego działania łaski rozpoznać w prawie naturalnym wypisanym w sercu [...] świętość ludzkiego życia od poczęcia aż do kresu oraz dojść do przekonania, że każda ludzka istota ma prawo oczekiwać absolutnego poszanowania tego swojego podstawowego dobra”¹⁶⁵.

Obronę życia św. Jan Paweł II uczynił nie tylko swoją misją, ale także misją całego Kościoła. Pisał: „Ewangelia Życia znajduje się w samym sercu orędzia Jezusa Chrystusa. Kościół każdego dnia przyjmuje ją z miłością, aby wiernie i odważnie głosić ją jako dobrą nowinę ludziom wszystkich epok i kultur”¹⁶⁶. Wskazywał więc, że Ewangelia życia wymaga jednoznacznie, aby „nauczanie o nienaruszalności wartości ludzkiego życia we wszystkich jego fazach i stanach stawało się w coraz większym stopniu

¹⁶⁰ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 5.

¹⁶¹ Giovanni Paolo II, *Angelus*. 2.04.1995, 1, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1995/documents/hf_jp-ii_ang_19950402.pdf [dostęp: 28.06.2017 r.].

¹⁶² Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 5.

¹⁶³ Giovanni Paolo II, *Omelia, Washington, Capitol Mall*. 7.10.1978, 6, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/homilies/1979/documents/hf_jp-ii_hom_19791007_usa-washington.html [dostęp: 16.06.2017 r.].

¹⁶⁴ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 19.

¹⁶⁵ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 2.

¹⁶⁶ Tamże, 1; w 2005 r. jeszcze raz wyraźnie podkreślił, że Kościół głosi Ewangelie życia, zob. tenże, *Wyzwania stojące przed ludzkością*, s. 21.

integralnym elementem ewangelizacji. [...] Głoszenie i wysławianie życia oraz służenie życiu to zadanie Kościoła¹⁶⁷. Pisał: „Kościół pragnie nie tylko potwierdzić prawo do życia, [...] lecz chce również z coraz większym oddaniem i w konkretny sposób służyć obronie tego prawa oraz jego promocji”¹⁶⁸.

W tym kontekście Jan Paweł głosił, że „obrońcami i rzecznikami prawa do życia powinni być w sposób szczególny wierzący w Chrystusa”¹⁶⁹. Zadanie ochrony życia zatem nałożył Jan Paweł II w pierwszym rządzie na wszystkich katolików: kapłanów, osoby konsekrowane, ale również na osoby świeckie.

W nawiązaniu do podmiotowego kręgu obrońców życia dodawał, że „czasami można odnieść wrażenie, że już prawie nikt, poza nami, chrześcijanami nie walczy w obronie życia”¹⁷⁰. Jan Paweł II ponadto wskazywał na konieczność współdziałania katolików z wyznawcami innych religii, zresztą nie tylko chrześcijanami, ale i wyznawcami Prawa Mojżeszowego, z muzułmanami i przedstawicielami innych religii. Ale wzywał do współpracy także ludzi dobrej woli nie wyznających żadnej religii¹⁷¹. Nauczanie Jana Pawła II na temat obrony życia jest uważane za pierwszą płaszczyznę, na której katolicy i niewierzący mogą znaleźć wspólną podstawę dialogu¹⁷².

Św. Jan Paweł II wielokrotnie zwracał uwagę na rolę rodziny w ochronie życia. To na niej spoczywa najważniejsza odpowiedzialność za życie wynikająca z samej jej natury¹⁷³. Rodzina jest wspólnotą życia i miłości, stąd ciąży na niej powinność strzeżenia życia¹⁷⁴. Jest ona prawdziwym

---

¹⁶⁷ Giovanni Paolo II, *Discorso ai partecipanti al Congresso mondiale dei Movimenti per la Vita promosso dal Pontificio Consiglio per la Famiglia*. 3.10.1995, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1995/october/documents/hf_jp-ii_spe_19951003_pont-cons-famiglia.pdf [dostęp: 28.06.2017 r.].

¹⁶⁸ Jan Paweł II, *List „Il recente consistoro”*.

¹⁶⁹ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 2.

¹⁷⁰ Giovanni Paolo II, *Discorso ai vescovi ungheresi*. 07.09.1996, 5, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1996/september/documents/hf_jp-ii_spe_19960907-vescovi-ungheresi.html [dostęp: 28.06.2017 r.].

¹⁷¹ Giovanni Paolo II, *Omelia, Washington, Capitol Mall*.

¹⁷² L. Negri, *L'insegnamento di Giovanni Paolo II*, s. 86.

¹⁷³ Jan Paweł II, *Adhortacja apostołska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym „Familiaris consortio”*. 22.11.1981, 17, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/adhortacje/familiaris.html [dostęp: 28.06.2017 r.].

¹⁷⁴ Jan Paweł II, *Adhortacja „Familiaris consortio”*, 28.

„sanktuarium życia”¹⁷⁵. Do rodzin wprost kierował słowa: „Chronić i otaczając opieką życie każdej osoby, zwłaszcza słabych, chorych i niepełnosprawnych”¹⁷⁶.

Wiele uwagi Jan Paweł II poświęcił kobietom wskazując ich rolę w ochronie życia dziecka poczętego¹⁷⁷. Powierzona kobiecie misja wydania na świat nowego istnienia powoduje, że odgrywa ona ważną rolę w początkowym okresie każdego ludzkiego życia¹⁷⁸. Kobieta daje życie dziecku i to opiece oraz trosce tej, która nosi dziecko w swoim łonie jest ono całkowicie powierzone¹⁷⁹. Ochrona życia ludzkiego od poczęcia jest pierwszoplanowym zadaniem kobiety¹⁸⁰. Nauczanie o życiu jest zatem w szczególności skierowane do kobiet. Ojciec Święty zwraca uwagę na heroizm matek, heroizm dnia codziennego, poświęcających się rodzinom, spełniających swoją misję wydając na świat dzieci¹⁸¹. Ale należy zauważyć słowa Jana Pawła II skierowane do matek, które dopuściły się przerwania ciąży. Podkreślając niegodziwość takiego postępowania, mówi do nich – „nie traćcie nadziei”¹⁸² – i nakłania je by prosiły o przebaczenie swoje dziecko, które żyje już w Bogu. I one, mogą swoje świadectwo uczynić wymownym argumentem w obronie życia¹⁸³.

Jan Paweł II nauczanie o ochronie życia kierował wyraźnie także do środowiska służby zdrowia, gdyż lekarze, farmaceuci, pielęgniarki i personel pomocniczy to świadkowie dwóch etapów życia człowieka – życia rodzącego się i życia kończącego się. Uzasadnieniem ich pracy jest właśnie ochrona życia¹⁸⁴, natomiast uśmiercanie „nigdy nie może zostać uznane za działanie lecznicze”¹⁸⁵.

¹⁷⁵ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 92.

¹⁷⁶ Jan Paweł II, *Czym jesteś, rodzinie chrześcijańska? Przemówienie. 8.10.1994*, [w:] Jan Paweł II, *Rodzino co mówisz o sobie? Dokumenty przemówienia papieskie w Roku Rodziny*, Kraków 1995, s. 235.

¹⁷⁷ Giovanni Paolo II, *Udienza Generale. 20.07.1994*, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/audiences/1994/documents/hf_jp-ii_aud_19940720.html [dostęp: 30.06.2017 r.].

¹⁷⁸ Tamże.

¹⁷⁹ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 58.

¹⁸⁰ Jan Paweł II, *Misja kobiety. 14.08.1994*, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 15(1994), nr 11, s. 40-41.

¹⁸¹ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 86.

¹⁸² Tamże, 99.

¹⁸³ Tamże.

¹⁸⁴ Giovanni Paolo II, *Discorso di Giovanni Paolo II ai partecipanti al Congresso Mondiale dei Medici Cattolici. 3.10.1982*, https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1982/october/documents/hf_jp-ii_spe_19821003_medici-cattolici.html [dostęp: 25.07.2018 r.].

¹⁸⁵ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 89.

Zadanie obrony i promocji życia spoczywa także na osobach odpowiedzialnych za sprawy publiczne – politykach, w tym parlamentarzystach, prawnikach, którzy zawsze powinni opowiadać się po stronie życia, gdyż powołani są do służby człowiekowi i dobra wspólnego¹⁸⁶. Jan Paweł II wzywał więc prawników, ale też rządzących państwami, by stali się obrońcami życia¹⁸⁷, kierując do nich nawet bezpośrednie apele.

Szczególne wymogi Ojciec Święty wyraźnie stawiał ponadto przed intelektualistami, wychowawcami, nauczycielami, katechetami, teologami, gdyż to oni powinni wskazywać racje także antropologiczne i etyczne uzasadniające szacunek dla każdego życia ludzkiego. Zwracał uwagę, by szczególnie na uczelniach katolickich głoszono „zdrową naukę i nie promowano własnych poglądów sprzecznych z Ewangelią życia, gdyż jest to zdradą prawdy i własnej misji¹⁸⁸”.

Pod pojęciem nauczania św. Jana Pawła II stosowanym w tym opracowaniu rozumie się nie tylko nauczanie zawarte w encyklice *Evangelium vitae*, ale również w treści wszystkich publicznych wypowiedzi papieskich z czasu pontyfikatu.

Nauczanie to ma charakter całościowy, wręcz systemowy. Jest dostępne i zrozumiałe dla każdego człowieka dobrej woli.

W obliczu szerzących się ideologii przeciwnych życiu ludzkiemu i intensyfikacji działań zagrażających ludzkiemu życiu, zgodnie z nauczaniem Papieża Życia: „Nie wolno zaniechać żadnych działań, które mogą doprowadzić do wykluczenia zalegalizowanej zbrodni, a przynajmniej ograniczyć szkody powodowane przez tego rodzaju ustawy; należy przy tym zachować żywą świadomość bezwzględnego obowiązku poszanowania prawa do życia od poczęcia do naturalnej śmierci każdej ludzkiej istoty, nawet najmniejszej i najmniej uzdolnionej¹⁸⁹”.

Natomiast, w sensie tradycyjnym z punktu widzenia kwalifikacji teologicznej, niewątpliwie do nauczania Kościoła zalicza się encyklikę *Evangelium vitae*, której „przysługuje walor «nauczania zwyczajnego»¹⁹⁰”. Podkreśla się, że „uroczysty a zarazem stanowczy ton, w jakim papież wyraża

¹⁸⁶ Tamże, 90.

¹⁸⁷ Jan Paweł II, *Nienaruszalne prawa istoty ludzkiej. Do uczestników międzynarodowego sympozjum nt. „«Evangelium vitae» a prawo”*. 24.05.1996, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 17(1996), nr 9, s. 42-44.

¹⁸⁸ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 82.

¹⁸⁹ Jan Paweł II, *Aby budować cywilizację życia, prawdy i miłości*, s. 40-42.

¹⁹⁰ G. Sala, *Ciągłość i nowość w nauczaniu „Evangelium vitae”*, s. 302.

swoje stanowisko w sprawie nienaruszalności życia i przerywania ciąży, a zarazem wymowny kontekst, w którym tej oceny dokonuje, sugerują, że tym razem chodzi jednak o wyjątkową rangę papieskiego nauczania”¹⁹¹. Przyjmuje się wszakże, że trzy wypowiedzi Jana Pawła II zawarte w *Evangelium vitae*, obejmujące zabójstwo niewinnej osoby, aborcję i eutanazję przedstawione w formie zgodnej ze wskazaniami zawartymi w *Lumen gentium*, ponieważ zostały przedstawione w sposób definitywny, stanowią nauczanie niezmiennie. Tak więc – jest to nauczanie wynikające z charyzmatu nieomyślności¹⁹². W *Professio fidei* ogłoszonym przez Kongregację Nauki Wiary charakteryzuje się cechą, która przesądza o niezmienności nauczania Jana Pawła II, wskazując, że „Magisterium, które przedstawia doktrynę na temat wiary lub obyczajów „w sposób definitywny” jest nauczane nieomylnie¹⁹³.

Według sporządzonych przez Kongregację Nauki Wiary *Wyjaśnień doktrynalnych dotyczących końcowej części formuły „Wyznania wiary”*¹⁹⁴ stwierdza się, że przedmiotem nauczania są „te wszystkie prawdy wiary boskiej i katolickiej, które Kościół podaje jako prawdy objawione formalnie przez Boga i – jako takie – niezmiennie. Te prawdy zawarte są w słowie Bożym spisany lub przekazany przez Tradycję i zostają zdefiniowane w formie uroczystego orzeczenia czy to przez Biskupa Rzymu, gdy naucza *ex cathedra*, czy to przez Kolegium Biskupów zgromadzonych na soborze jako prawdy objawione przez Boga, bądź też zostają nieomylnie podane do wierzenia przez nauczanie zwyczajne i powszechne. Te prawdy powinny być przez wszystkich wierzących przyjęte z wiarą teologalną. Dlatego, gdyby ktoś uporczywie poddawał je w wątpliwość lub odrzucał, podlegałby cenzurze herezji, zgodnie z odnośnymi kanonami Kodeksów kanicznych. W przykładach takiej oceny nauczania Kongregacja wymienia m.in. nauczanie, że bezpośrednie i umyślne zabójstwo niewinnej istoty ludzkiej jest niezwykle poważnym wykroczeniem moralnym, podobnie

¹⁹¹ S. Nagy, *Problem stopnia teologicznej pewności nauki encykliki „Evangelium vitae”*, s. 237.

¹⁹² G. Sala, tamże, s. 304; szerzej K.J. Becker, *Competenza del magistero e portata delle sue dichiarazioni*, [w:] R. Lucas Lucas, E. Sgreccia (red.), *Commento interdisciplinare alla „Evangelium vitae”*, Città del Vaticano 1997, s. 299-314.

¹⁹³ Congregazione per la Dottrina Della Fede, *Professione di Fede e del Giuramento di fedeltà nell'assumere un ufficio da esercitare a nome della Chiesa*, AAS 81(1989) 105.

¹⁹⁴ Kongregacja Nauki Wiary, *Wyjaśnienie doktrynalne dotyczące końcowej części formuły „Wyznania wiary”*. 29.06.1998, http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_1998_professio-fidei_pl.html [dostęp: 29.06.2017 r.].

jak aborcja”¹⁹⁵. Natomiast Kongregacja Nauki Wiary ponadto wskazuje, że na podstawie drugiego akapitu dodanego do *Wyznania wiary* brzmiącego: „Z przekonaniem przyjmuję i uznaję również wszystkie i poszczególne prawdy, które Kościół w sprawach wiary lub moralności podaje w sposób ostateczny”, „przedmiotem tej formuły są wszystkie prawdy dotyczące spraw wiary lub obyczajów¹⁹⁶, które są niezbędnym warunkiem wiernego zachowywania i wyjaśniania depozytu wiary, chociaż nie zostały przedstawione przez Urząd Nauczycielski Kościoła jako formalnie objawione”. Jako przykład prawd moralnych, przedstawianych jako ostateczne przez nauczanie zwyczajne i powszechne Kościoła, Kongregacja Nauki Wiary wskazuje m.in. eutanazję i wyjaśnia: „Można tu wspomnieć także o doktrynie o niegodziwości eutanazji, podanej w encyklice *Evangelium vitae*. Potwierdzając, że eutanazja jest «poważnym naruszeniem prawa Bożego», papież podkreśla, że «doktryna ta jest oparta na prawie naturalnym i na słowie Bożym spisany, jest przekazana przez Tradycję Kościoła oraz nauczana przez Magisterium zwyczajne i powszechne»¹⁹⁷. Mogłoby się wydawać, że doktryna o eutanazji zawiera element czysto racjonalny, jako że w Piśmie Świętym nie występuje to pojęcie. Ujawnia się tu jednak wzajemna współzależność między porządkiem wiary i porządkiem rozumu: Pismo Święte odrzuca stanowczo wszelką formę samowolnego dysponowania ludzkim życiem, która stanowi podstawę praktyki i teorii eutanazji”. Dlatego też każdy wierzący jest zobowiązany przyjąć te prawdy zdecydowanie i ostatecznie, opierając się na wierze w asystencję Ducha Świętego okazywaną Urzędowi Nauczycielskiemu Kościoła oraz na katolickiej doktrynie o nieomyślności Urzędu Nauczycielskiego w tych sprawach. Kto by im zaprzeczał, odrzucałby prawdy nauki katolickiej¹⁹⁸ i tym samym nie byłby już w pełnej komunii z Kościołem katolickim”¹⁹⁹.

Słowa kluczowe: św. Jan Paweł II, nauczanie o ochronie życia, aborcja, eutanazja, encyklika *Evangelium vitae*, promocja życia

¹⁹⁵ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 57.

¹⁹⁶ Jan Paweł II, *Veritatis splendor*, 36, 37.

¹⁹⁷ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 65.

¹⁹⁸ Jan Paweł II, *Motu proprio „Ad tuendam fidem”*. 18.05.1998, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/motu/ad_tuendam.html [dostęp: 28.06.2017 r.].

¹⁹⁹ Kongregacja Nauki Wiary, *Wyjaśnienie doktrynalne*, 6; zob. K. Nykiel, *Wyłączenie wiernych ze wspólnoty z Kościołem. Aspekty prawne i teologiczne*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, nr 2, s. 137-157.

Bibliografia

- Becker K.J., *Competenza del magistero e portata delle sue dichiarazioni*, [w:] R. Lucas Lucas, E. Sgreccia (red.), *Commento interdisciplinare alla „Evangelium vitae”*, Città del Vaticano 1997, s. 299-314.
- Blázquez N., *La pena di morte*, [w:] R. Lucas Lucas, E. Sgreccia (red.), *Commento interdisciplinare alla „Evangelium vitae”*, Città del Vaticano 1997, s. 403-418.
- Ciccone L., *L'eutanasia se il principio dell'inviolabilità assoluta di ogni vita umana innocente*, [w:] R. Lucas Lucas, E. Sgreccia (red.), *Commento interdisciplinare all' „Evangelium vitae”*, Città del Vaticano 1997, s. 453-465.
- Clancy D., *Il valore assoluto e relativo della vita umana*, [w:] R. Lucas Lucas, E. Sgreccia (red.), *Commento interdisciplinare alla „Evangelium vitae”*, Città del Vaticano 1997, s. 385-402.
- Congregazione per la Dottrina Della Fede, *Professione di Fede e del Giuramento di fedeltà nell'assumere un ufficio da esercitare a nome della Chiesa*, AAS 81(1989) 104-106.
- Ćwil W., *Godność osoby ludzkiej źródłem praw człowieka w świetle nauczania Jana Pawła II*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2010, t. 13, s. 227-241.
- De Paolis V., *La protezione penale del diritto alla vita*, [w:] R. Lucas Lucas, E. Sgreccia (red.), *Commento interdisciplinare alla „Evangelium vitae”*, Città del Vaticano 1997, s. 501-520.
- Gałązka M., *Prawo karne wobec rozwoju biomedycyny na tle nauczania Jana Pawła II*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Zagadnienia prawa karnego na tle nauczania Jana Pawła II*, Lublin 2006, s. 109-166.
- Giovanni Paolo II, *Ai partecipanti al Simposio promosso dalla Congregazione per la Dottrina della Fede su „I cattolici e la società pluralista”*. 12.11.1994, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1994/november/documents/hf_jp-ii_spe_19941112_dottrina-fede.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Ai partecipanti al seminario internazionale „Pro vita”*. 1.03.1986, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1986/march/documents/hf_jp-ii_spe_19860301_pro-vita.html [dostęp: 29.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Ai presuli della Conferenza Episcopale d'Irlanda in visita „Ad limina Apostolorum”*. 26.09.1992, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1992/september/documents/hf_jp-ii_spe_19920926_irlanda-ad-limina.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Ai presuli della Conferenza Episcopale dell'Albania in visita „Ad limina Apostolorum”*. 3.02.2001, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/2001/february/documents/hf_jp-ii_spe_20010203_albania-ad-limina.html [dostęp: 29.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Ai presuli della Conferenza Episcopale della Scandinavia in visita „Ad limina Apostolorum”*. 19.04.1997, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1997/april/documents/hf_jp-ii_spe_19970419-vescovi-scandinavia.html [dostęp: 29.06.2017 r.].

- Giovanni Paolo II, *Ai rappresentanti del Movimento italiano per la vita*. 25.01.1986, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1986/january/documents/hf_jp-ii_spe_19860125_movimento-vita.html [dostęp: 29.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Al corpo diplomatico*. 20.10.1978, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1978/documents/hf_jp-ii_spe_19781020_corpo-diplomatico.html [dostęp: 29.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Alla IX Conferenza mondiale sul diritto*. 24.09.1979, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1979/september/documents/hf_jp-ii_spe_19790924_ix-conference-on-law.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Alle partecipanti al XIX Congresso Nazionale del Centro Femminile Italiano*. 7.10.1979, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1979/december/documents/hf_jp-ii_spe_19791207_cif.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Angelus*. 2.04.1995, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1995/documents/hf_jp-ii_ang_19950402.pdf [dostęp: 28.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Angelus*. 12.12.1999, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1999/documents/hf_jp-ii_ang_12121999.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Angelus*. 2.02.2003, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/2003/documents/hf_jp-ii_ang_20030202.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Discorso agli ammalati e agli handicapati riuniti nel „Queen Elizabeth II Jubilee Sports Centre”, Brisbane*. 25.11.1986, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1986/november/documents/hf_jp-ii_spe_19861125_malati-brisbane-australia.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Discorso ai partecipanti all'incontro dei centri di aiuto alla vita e del Movimento per la Vita d'Italia*. 22.05.1998, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1998/may/documents/hf_jp-ii_spe_19980522_movimento-vida.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Discorso ai componenti delle Associazioni Cristiane dei lavoratori italiani*. 7.12.1991, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1991/december/documents/hf_jp-ii_spe_19911207_acll.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Discorso ai partecipanti al Congresso dell'Associazione Italiana di Anestesiologia*. 4.10.1984, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1984/october/documents/hf_jp-ii_spe_19841004_associazione-italiana-anestesiologia.pdf [dostęp: 30.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Discorso ai partecipanti al Congresso mondiale dei Movimenti per la Vita promosso dal Pontificio Consiglio per la Famiglia*. 3.10.1995, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1995/october/documents/hf_jp-ii_spe_19951003_pont-cons-famiglia.pdf [dostęp: 28.06.2017 r.].

- Giovanni Paolo II, *Discorso ai vescovi ungheresi*. 07.09.1996, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1996/september/documents/hf_jp-ii_spe_19960907_vescovi-ungheresi.html [dostęp: 28.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Discorso del Santo Padre in risposta agli auguri del Corpo Diplomatico accreditato presso la Santa Sede*. 10.01.1998, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1998/january/documents/hf_jp-ii_spe_10011998_diplomatic-corps.html [dostęp: 16.01.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Discorso di Giovanni Paolo II ai partecipanti al Congresso Mondiale dei Medici Cattolici*. 3.10.1982, https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1982/october/documents/hf_jp-ii_spe_19821003_medici-cattolici.html [dostęp: 25.07.2018 r.].
- Giovanni Paolo II, *Dopo Angelus*. 4.02.1996, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1996/documents/hf_jp-ii_ang_19960204.html [dostęp: 29.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Incontro con la comunità universitaria svedese, Upsala*. 9.06.1989, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1989/june/documents/hf_jp-ii_spe_19890609_univ-upsala.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Messaggio al Segretario Generale delle Nazioni Unite*. 2.12.1978, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1978/documents/hf_jp-ii_let_19781202_waldheim.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Omelia, St. Louis*. 27.01.1999, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/homilies/1999/documents/hf_jp-ii_hom_19990127_stlouis.html [dostęp: 28.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Omelia, Washington, Capitol Mall*. 7.10.1978, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/homilies/1979/documents/hf_jp-ii_hom_19791007_usa-washington.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Omelia. Celebrazione della parola con i fedeli di Münster*. 1.05.1987, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/homilies/1987/documents/hf_jp-ii_hom_19870501_fedeli-munster.html [dostęp: 29.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Parole di Giovanni Paolo II a conclusione della serata offerta dai parlamentari per il Giubileo*, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1998/november/documents/hf_jp-ii_spe_19981105_concerto.pdf [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Recita del Regina Coeli*. 10.05.1981, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1981/documents/hf_jp-ii_reg_19810510.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Giovanni Paolo II, *Udienza Generale*. 20.07.1994, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/audiences/1994/documents/hf_jp-ii_aud_19940720.html [dostęp: 30.06.2017 r.].
- Grochowski Z., *L'humanisme de Jean Paul II. Premices d'une philosophie du droit*, [w:] J.B. d'Onorio (red.), *Jean Paul II et l'éthique politique*, Paris 1991, s. 19-43.
- Grześkowiak A., *Diritto all'aborto*, [w:] *Lexicon. Termini ambigui e discussi su famiglia, vita e questioni etiche*, Bologna 2003, s. 239-247.

- Grzeškowiak A., *Gli aspetti giuridici nell'elaborazione delle leggi nella società pluralistica per il diritto alla vita*, [w:] E. Sgreccia, J. de Dios Vial Correa, A. Rodríguez Luño (red.), *Pontificia accademia per la vita. La dignità della procreazione umana e le tecnologie riproduttive. Aspetti antropologici ed etici: atti della decima Assemblea Generale della Pontificia accademia per la vita, Città del Vaticano. 20-22 febbraio 2004*, Città del Vaticano 2005, s. 179-198.
- Grzeškowiak A., *La maternità: una particolare comunione col mistero della vita*, [w:] *Evangelium vitae di Sua Santità Giovanni Paolo II. Enciclica e commenti*, Città del Vaticano 1995, s. 247-251.
- Grzeškowiak A., *Obiezione di coscienza per categorie professionali particolari (farmacisti, giudici, amministrativi, consulenti etc.)*, [w:] E. Sgreccia, J. Laffitte (red.), *La coscienza cristiana a sostegno del diritto alla vita*, Città del Vaticano 2008, s. 202-239.
- Grzeškowiak A., *Politica e diritto nel servizio alla vita secondo l'Enciclica „Evangelium Vitae” di Giovanni Paolo II*, [w:] *Per una cultura della vita. Congresso Internazionale nel I anniversario della pubblicazione dell'Enciclica „Evangelium Vitae”*, Roma 1996, s. 72-84.
- Grzeškowiak A., *Prawna ochrona życia dziecka poczętego na tle nauczania Jana Pawła II*, [w:] A. Grzeškowiak (red.), *Zagadnienia prawa karnego na tle nauczania Jana Pawła II*, Lublin 2006, s. 41-79.
- Grzeškowiak A., *Promotor rodziny i małżeństwa*, [w:] M. Rusecki, S. Wilk (red.), *Świadka świadkowie*, Lublin 2008, s. 165-187.
- Grzeškowiak A., *The Law Facing the Challenges of Biomedicine at the Turn of the 20th Century*, [w:] *Medicine and law: for or against life?*, Vatican 1999, s. 282-299.
- Grzeškowiak A., *Tutela giuridica della vita del bambino concepito e del neonato*, [w:] *Famiglia e procreazione umana. Commenti sul documento*, Città del Vaticano 2007, s. 217-230.
- Grzeškowiak A., *Wybrane problemy prawa karnego w świetle wypowiedzi św. Jana Pawła II*, [w:] H. Czakowska, M. Kuciński (red.), *Pamięć – dialog – tożsamość. Wyzwania III tysiąclecia w perspektywie nauczania św. Jana Pawła II*, Bydgoszcz 2016, s. 67-97.
- Herranz Ridriguez G., *Il dramma dell'eutanasia*, [w:] *Evangelium vitae di Sua Santità Giovanni Paolo II. Enciclica e commenti*, Città del Vaticano 1995, s. 232-236.
- Jan Paweł II, *Do chorych w Southwark*, 28.05.1982, [w:] Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 11, Kraków 2006, s. 473-475.
- Jan Paweł II, *Nietykalność życia każdej istoty ludzkiej. Przesłanie Jana Pawła II do XXIII Krajowego Kongresu Stowarzyszenia Włoskich Lekarzy Katolickich*. 9.11.2004, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 2, s. 37-38.
- Jan Paweł II, *Aby budować cywilizację życia, prawdy i miłości. Do uczestników sesji upamiętniającej pięciolecie encykliki „Evangelium vitae”*. 14.02.2000, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 21(2000), nr 4, s. 40-42.

- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym „Familiaris consortio”*. 22.11.1981, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/adhortacje/familiaris.html [dostęp: 28.06.2017 r.].
- Jan Paweł II, *Badania nad genomem ludzkim. Przemówienie do uczestników IV Zgromadzenia Plenarnego Papieskiej Akademii „Pro Vita”*. 24.02.1998, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 19(1998), nr 4, s. 36.
- Jan Paweł II, *Bóg narodził się dla nas. Orędzie Urbi et Orbi*. 25.12.1998, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 20(1999), nr 2, s. 35-36.
- Jan Paweł II, *Chrześcijańskie powołanie Włoch i Europy. Do włoskich parlamentarzystów*. 14.11.2002, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 24(2003), nr 2, s. 36-39.
- Jan Paweł II, *Człowiek chory zawsze zachowuje swą godność. Do uczestników międzynarodowego kongresu lekarzy katolickich*. 20.03.2004, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 25(2004), nr 6, s. 20-22.
- Jan Paweł II, *Czym jesteś, rodzino chrześcijańska? Przemówienie*. 8.10.1994, [w:] Jan Paweł II, *Rodzino co mówisz o sobie? Dokumenty przemówienia papieskie w Roku Rodziny*, Kraków 1995, s. 231-236.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae” Ojca Świętego do Biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnice, do katolików świeckich oraz do wszystkich ludzi dobrej woli o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego*. 25.05.1995, Watykan 1995.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptoris mater” Ojca Świętego Jana Pawła II o Błogosławionej Maryi Dziewicy w życiu pielgrzymującego Kościoła*, [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, s. 259-317.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor” Ojca Świętego Jana Pawła II do wszystkich biskupów Kościoła katolickiego o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/veritatis_1.html [dostęp: 28.06.2017 r.].
- Jan Paweł II, *Godność dziecka w łonie matki. Do uczestników międzynarodowego kongresu na temat „Płód jako pacjent”*. 3.04.2000, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 21(2000), nr 6, s. 52.
- Jan Paweł II, *Homilia w sanktuarium św. Józefa, Kalisz*. 4.06.1997, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/kalisz_04061997.html [dostęp: 28.06.2017 r.].
- Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona podczas mszy św. na lotnisku wojskowym w Radomiu*. 4.04.1991, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/15radom_04061991.html [dostęp: 28.06.2017 r.].
- Jan Paweł II, *Kiedy Bóg daje życie, daje je na zawsze. Msza św. dla rodzin na lotnisku Lahung (CEBU)*. 19.02.1981, [w:] E. Weron, A. Jaroch (red.), *Nauczanie papieskie*, t. 4, cz. 1, Poznań 1989, s. 198-201.
- Jan Paweł II, *List „Il recente consistoro” Ojca Świętego Jana Pawła II do wszystkich braci w biskupstwie w sprawie zagrożenia życia ludzkiego*. 19.05.1991, <http://>

- www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/il_recente.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Jan Paweł II, *List apostolski motu proprio, którym Jan Paweł II ustanawia Papieską Akademię Obrony Życia*. 11.02.1994, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 15(1994), nr 4, s. 9-10.
- Jan Paweł II, *List apostolski „Mulieris dignitatem”*. 15.08.1988, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/mulieris.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Jan Paweł II, *List do kobiet*. 29.06.1995, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/pekin_29061995.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Jan Paweł II, *List do rodzin*, Città del Vaticano 1994.
- Jan Paweł II, *Medycyna a prawa człowieka. Jubileusz Lekarzy Katolickich*. 7.07.2000, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 21(2000), nr 9, s. 35-36.
- Jan Paweł II, *Medycyna na służbie człowieka. Do uczestników XV Międzynarodowego Kongresu Lekarzy Katolickich*, 3.10.1982, [w:] E. Weron, A. Jaroch (red.), *Nauczanie papieskie*, t. 5, cz. 2, Poznań 1996, s. 491-496.
- Jan Paweł II, *Misja kobiety*. 14.08.1994, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 15(1994), nr 11, s. 40-41.
- Jan Paweł II, *Misją Papieża jest obrona praw człowieka. Z okazji uroczystości nadania doktoratu „honoris causa” Uniwersytetu „La Sapienza”*. 17.05.2003, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 24(2003), nr 10, s. 33-35.
- Jan Paweł II, *Motu proprio „Ad tuendam fidem”*. 18.05.1998, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/motu/ad_tuendam.html [dostęp: 28.06.2017 r.].
- Jan Paweł II, *Nienaruszalne prawa istoty ludzkiej. Do uczestników międzynarodowego sympozjum nt. „«Evangelium vitae» a prawo”*. 24.05.1996, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 17(1996), nr 9, s. 42-44.
- Jan Paweł II, *Nienaruszalne prawo do życia nie narodzonych. Przemówienie do uczestników III Zgromadzenia Plenarnego Papieskiej Akademii „Pro Vita”*. 14.02.1997, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 18(1997), nr 4/5, s. 35-36.
- Jan Paweł II, *Nietykalność życia każdej istoty ludzkiej. Przesłanie Jana Pawła II do XXIII Krajowego Kongresu Stowarzyszenia Włoskich Lekarzy Katolickich*. 9.11.2004, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 2, s. 37.
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005.
- Jan Paweł II, *Poszanowanie praw człowieka częścią integralną każdej kultury. Do uczestników I Światowego Kongresu poświęconego Duszpasterstwu Praw Człowieka*. 4.07.1998, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 19(1998), nr 12, s. 28-29.
- Jan Paweł II, *Poszanowanie praw człowieka warunkiem prawdziwego pokoju. Orędzie na XXXII Światowy Dzień Pokoju*. 1.01.1999, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 20(1999), nr 1, s. 4-8.
- Jan Paweł II, *Jedynie przyjmując, szanując i popierając dar życia, ludzkość uniknie samozagłady. Spotkanie z młodzieżą, starszymi i upośledzonymi na stadionie*

- w Vancouver. 18.09.1984, [w:] E. Weron, A. Jaroch (red.), *Nauczanie papieskie*, t. 7, cz. 2, Poznań 2002, s. 292-297.
- Jan Paweł II, *Przemówienie Jana Pawła II do uczestników III Pielgrzymki Rodziny Radia Maryja do Rzymu*. 18.04.1996, [w:] *Głosmy Ewangelię życia*, Warszawa 1997, s. 20-22.
- Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone do uczestników międzynarodowego sympozjum na temat „Evangelium vitae a prawo”*. 24.05.1996, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/prawa_istoty_24051996.html [dostęp: 28.06.2017 r.].
- Jan Paweł II, *Rok działalności Stolicy Apostolskiej. Przemówienie do Kolegium Kardynałów*. 22.12.1980, [w:] E. Weron, A. Jaroch (red.), *Nauczanie papieskie* t. 3, cz. 2, Poznań–Warszawa 1986, s. 873-887.
- Jan Paweł II, *Towarzyszyć choremu aż do końca. Przemówienie do uczestników konferencji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia*. 12.11.2004, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 2, s. 38-40.
- Jan Paweł II, *Transcendentne podstawy godności i praw człowieka. Przemówienie do korpusu dyplomatycznego*. 9.01.1989, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 10(1989), nr 1/2, s. 11-12.
- Jan Paweł II, *W obronie życia i zdrowia każdej osoby ludzkiej. Przesłanie do członków Papieskiej Akademii „Pro Vita”*. 19.02.2005, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 6, s. 34-36.
- Jan Paweł II, *W ofiarnej służbie człowiekowi i społeczeństwu. Msza św. z okazji Jubileuszu Parlamentarzystów i Polityków*. 5.11.2001, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 22(2001), nr 1, s. 25-27.
- Jan Paweł II, *Wartości religijne i moralne wspólnym dziedzictwem. Przemówienie do uczestników Konferencji Ministrów Rady Europy*. 3.11.2000, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 22(2001), nr 1, s. 47.
- Jan Paweł II, *Wyzwania stojące przed ludzkością: życie, chleb, pokój i wolność. Przemówienie do korpusu dyplomatycznego*. 10.01.2005, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 26(2005), nr 3, s. 21-24.
- Jan Paweł II, *Życie jest darem i trzeba go bronić. Przemówienie do członków korpusu dyplomatycznego*. 19.05.2000, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 21(2000), nr 7/8, s. 16-17.
- Jan Paweł II, *Życie odniesie zwycięstwo nad śmiercią. Do uczestników Kongresu Europejskiego Ruchów dla Obrony Życia*. 26.02.1979, [w:] E. Weron, A. Jaroch (red.), *Nauczanie papieskie*, t. 2, cz. 1, Poznań 1990, s. 191-192.
- Jean Paul II, *A l’Audience general (1984)*, [w:] G. Filibeck, *Les droits de l’homme dans l’enseignement de l’Eglise: de Jean XXIII à Jean-Paul II*, Cité du Vatican 1992, s. 51-52.
- John Paul II, *Address of the Holy Father to the New Ambassador of Austria to the Holy See*. 13.02.2001, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2001/february/documents/hf_jp-ii_spe_20010213_austria-ambassador.html [dostęp: 29.06.2017 r.].

- John Paul II, *Address to Bishops of the Episcopal Conference of the United States of America (California, Nevada and Hawaii)*. 2.10.1998, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1998/october/documents/hf_jp-ii_spe_19981002_ad-limina-usa.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Kongregacja Nauki Wiary, *Deklaracja o eutanazji „Iura et bona”*. 5.05.1980, AAS 72(1980) 542-552.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Wyjaśnienie doktrynalne dotyczące końcowej części formuły „Wyznania wiary”*. 29.06.1998, http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_1998_professio-fidei_pl.html [dostęp: 16.06.2017 r.].
- Luño A.R., *I cattolici e la società pluralista. Il caso delle „leggi imperfette”*, Bologna 1996.
- Luño A.R., *La valutazione teologico-morale dell'aborto*, [w:] R. Lucas Lucas, L.C. (red.), *Commento interdisciplinare alla „Evangelium Vitae”*, Vaticano 1997, s. 420-424.
- Luño A.R., *Leggi imperfette e inique*, [w:] *Lexicon. Termini ambigui e discussi e questioni etiche*, Bologna 2003, s. 523-527.
- Nagórny J., *Między „kulturą śmierci” a „kulturą życia” – wyzwania współczesności*, [w:] T. Styczeń, J. Nagórny (red.), *Jan Paweł II. Evangelium vitae. Tekst i komentarze*, Lublin 1997, s. 135-158.
- Nagy S., *Problem stopnia teologicznej pewności nauki encykliki „Evangelium vitae”*, [w:] T. Styczeń, J. Nagórny (red.), *Jan Paweł II. Evangelium vitae. Tekst i komentarze*, Lublin 1997, s. 237-245.
- Negri L., *L'insegnamento di Giovanni Paolo II*, Milano 2005.
- Nykiel K., *Wyłączenie wiernych ze wspólnoty z Kościołem. Aspekty prawne i teologiczne*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, nr 2, s. 137-157.
- Oliva P., *La tutela giuridica del Fanciullo nella comunità ecclesiale e familiare. Il Magistero di Giovanni Paolo II*, Roma 2003.
- Ratzinger J., *Nienaruszalność życia ludzkiego w świetle encykliki „Evangelium vitae”*, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 16(1995), nr 5, s. 48-51.
- Ratzinger J., *Non uccidere*, [w:] *„Evangelium vitae” di Sua Santità Giovanni Paolo II. Enciclica e commenti*, Città del Vaticano 1995, s. 153-165.
- Rauscher A., *Jan Paweł II o prawach człowieka*, „Ethos” 1993, nr 21/22, s. 65-80.
- Sala G.B., *Ciągłość i nowość w nauczaniu „Evangelium vitae”*, [w:] T. Styczeń, J. Nagórny (red.), *Jan Paweł II. Evangelium vitae. Tekst i komentarze*, Lublin 1997, s. 287-306.
- Szeleszczuk D., *Stanowisko Jana Pawła II wobec kary śmierci*, [w:] A. Grzeško-wiak (red.), *Zagadnienia prawa karnego na tle nauczania Jana Pawła II*, Lublin 2006, s. 263-292.
- Un'intervista concessa dal Giovanni Paolo II al giornalista Jas Gawronski e pubblicata dal quotidiano „La Stampa”*. 2.11.1993, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1993/november/documents/hf_jp-ii_spe_19931102_intervista.pdf [dostęp: 28.06.2017 r.].

Waldstein W., *Natural law and the defence of life in „Evangelium vitae”*, [w:] J. de Dios Vial Correa, E. Sgreccia (red.), *„Evangelium Vitae”, Five Years of confrontation with the society*, Città del Vaticano 2001, s. 223-242.
Weigel G., *Świadek nadziei*, Kraków 2000.

PROTECTION OF LIFE IN THE TEACHINGS OF JOHN PAUL II

S u m m a r y

The problem of protection of life in the teachings of Saint John Paul II is one of the most important topics. The Holy Father devoted lots of activities and statements to it, of which the *Evangelium Vitae* encyclical of 25th February 1995 has a particular meaning. This amplification of statements on one hand points to the value of human life from conception to natural death, seen in dignity inherent to each human being and the inviolability of their right to life, and on the other hand – it was connected to the intensification in the current times of attacks on human life, in particular by way of abortion and euthanasia. In *Evangelium Vitae* Saint John Paul II by the power of authority given to him confirmed that each killing of innocent life, abortion and euthanasia in particular, are deeply immoral acts. He also pointed to the wickedness of *in vitro* conception and genetic manipulations.

Saint Paul John II in his teachings on the subject of protection of life shaped the strategy of this protection and pointed two fundamental tasks that fulfill it – promotion of life and protection of life. Promotion relies particularly on a firm and unequivocal affirmation of the value of life and its inviolability, which the Holy Father connected to the formation of conscience and attitudes towards life.

Protection of life is a multidimensional task, an important though not sufficient part of which is legal protection. The Holy Father emphasized the fact that no legislator can claim to have the right to legitimize assault on life, on the contrary, their duty is to protect the life of each human being from conception to natural death. He connected it to the necessity of removing the causes leading to abortion, pointing to the state needing to follow an appropriate family-oriented and social policies.

The teachings of John Paul II on the subject of protection of life have a holistic and systemic character. It is directed towards all people of good will.

Key words: Saint John Paul II, teachings on the protection of life, abortion, euthanasia, *Evangelium Vitae* encyclical, promotion of life

ОХРАНА ЖИЗНИ В УЧЕНИИ ИОАННА ПАВЛА II

Резюме

Проблема охраны жизни в учении святого Иоанна Павла II является одной из важнейших тем. Святой Отец посвятил ему много действий и высказываний, среди которых особенное значение имеет энциклика *Evangelium vitae* с 25.II.1995 г. Данное утверждение с одной стороны указывает на ценность человеческой жизни от зачатия к натуральной смерти, видимой в свете естественного для каждого человека достоинства и его неприкасаемого права на жизнь, но с другой – связывалось с интенсификацией в наше время покушений на жизнь человека, особенно в виде аборта и эвтаназии. В *Evangelium vitae* св. Иоанн Павел II силой предоставленной властью подтвердил, что каждое убийство невинного человека в том числе особенно абортom и эвтаназией, является глубоко аморальным проступком. Он также указывал на несправедливость экстракорпорального оплодотворения и генетических манипуляций.

Святой Иоанн Павел II в учении об охране жизни изложил стратегию этой охраны и указал на два принципиальных задания к их реализации – это есть пропаданга жизни и охрана жизни. Пропаганда заключается прежде всего в решительном и однозначном подтверждении ценности человеческой жизни и его нерушимости, что Святой Отец связывал с формацией совести и положений по отношению к жизни.

Охрана жизни является многомерным заданием, которого существенную, но не достаточную часть, является его правовая защита. Святой Отец подчеркивал, что ни один законодатель не может приписывать себе права на законное покушение на жизнь, наоборот его обязанностью является защищать жизнь каждого человека от зачатия к натуральной смерти. Связывал с тем необходимость удаления причин ведущих к аборту, указывая на потребность ведения соответствующей семейной и общественной политики через государство. Много раз экспонировал незаменимую роль семьи в охране жизни.

Учения св. Иоанна Павла II об охране жизни имеет целостный и системный характер. Является направленным ко всем людям доброй воли.

Ключевые слова: Святой Иоанн Павел II, учение об охране жизни, аборт, эвтаназия, энциклика *Evangelium vitae*, пропаганда жизни